Η Ατελής Τροχιά της Αλβανικής Μετανάστευσης στην Ελλάδα

Έντα Γκέμη

Παραδοτέο 7.1
Μελέτη Περίπτωσης: Μεταναστευτικό Σύστημα 1 (Αλβανία)

ΕΛΙΑΜΕΠ ELIAMEP
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY
ΕΣΠΑ 2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Copyright © 2015
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)
Βασ. Σοφίας 49, 106 76 Αθήνα
Τηλ.: (+30) 210 7257110, Fax: (+30) 210 7257114, e-mail: eliamep@eliamep.gr
url: www.eliamep.gr
Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Η Ατελής Τροχιά της Αλβανικής Μετανάστευσης στην Ελλάδα

Έντα Γκέμη

Παραδοτέο 7.1.

Μελέτη Περίπτωσης: Μεταναστευτικό Σύστημα 1 (Αλβανία)

Μάϊος 2015

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

Πίνακας Περιεχομένων

1. Εισαγωγή 4
1.1 Μεθοδολογία 11
2. Η Ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας πεδίου 14
2.1 Η δημογραφική σύνθεση και τα χαρακτηριστικά του δείγματος 15
2.2 Η Ελλάδα ως πόλος έλξης της παράτυπης μετανάστευσης 20
2.2.1 Οι διαδρομές, οι μεσάζοντες και το κόστος της παράτυπης διέλευσης 23
2.3 Η οικονομική κρίση και η απονομιμοποίηση 25
2.4 Τα μεταναστευτικά δίκτυα 29
2.5 Η διάσταση της διεθνικότητας 31
2.7 Η Επιστροφή 37
3. Αποτιμώντας την αποτελεσματικότητα της μεταναστευτικής πολιτικής 41
Βιβλιογραφικές Αναφορές 44
Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές πηγές 44
Βιβλιογραφικές πηγές στα Ελληνικά 46
Παράρτημα 1. Χάρτης μικτών ροών Αλβανών στην Ελλάδα 47

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Παράτυπη διέλευση των συνόρων σε κυκλικές διαδρομές....6
Διάγραμμα 2. Το ποσοστό των Αλβανών επί του νόμιμου πληθυσμού 9
Διάγραμμα 3. Η κατανομή των νόμιμων Αλβανών ανά φύλο....10
Διάγραμμα 4. Άδειες διαμονής Αλβανών ανά κατηγορία 10
Διάγραμμα 5. Πολιτογραφήσεις Αλβανών, 2010-2014....11
Διάγραμμα 6. Κατανομή του δείγματος ανά φύλο 15
Διάγραμμα 7. Κατανομή του δείγματος ανά ηλικία 16
Διάγραμμα 8. Κατανομή του δείγματος ανά εκπαιδευτικό επίπεδο 17
Διάγραμμα 9. Κατάσταση απασχόλησης του δείγματος....17
Διάγραμμα 10. Τυπολογία της παράτυπης μετανάστευσης Αλβανών στην Ελλάδα....18
Διάγραμμα 11. Τυπολογία της παράτυπης μετανάστευσης Αλβανών στην Αλβανία 19

Πίνακες

Πίνακας 1. Απασχόληση Αλβανών υπηκόων σε κοινές επιχειρήσεις και οικοδόμο-τεχνικά έργα 8
Πίνακας 2. Αριθμός Συνεντεύξεων ανά χώρα και περιοχή 13

1. Εισαγωγή

Η τρίτη δεκαετία της παρουσίας των Αλβανών στην Ελλάδα έχει σηματοδοτήσει την αλλαγή της μεταναστευτικής ανθρωπογεωγραφίας της πολυπληθέστερης μεταναστευτικής ομάδας στη χώρα. Οι επιπτώσεις της εν εξελίξει οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με την απελευθέρωση του καθεστώτος θεωρήσεων εισόδου για τους Αλβανούς πολίτες έχει προσδώσει μια νέα δυναμική στα 'παράτυπα' χαρακτηριστικά της Αλβανικής μετανάστευσης. Οι προσωρινές/κυκλικές μετακινήσεις για εποχική άτυπη απασχόληση σε ειδικούς κλάδους της οικονομίας (π.χ. στη γεωργία και τον τουρισμό) αποτελούν πλέον τις πιο σημαντικές μορφές αναπαραγωγής της μη-νόμιμης μετανάστευσης των Αλβανών στην Ελλάδα[1].

Σε θεωρητικό επίπεδο, η συζήτηση αναφορικά με τη διακυβέρνηση της παράτυπης μετανάστευσης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα δομικά χαρακτηριστικά της εθνικής οικονομίας μίας χώρας, καθώς και στο ευρύτερο μεταναστευτικό σύστημα στο οποίο υπάγεται. Συγκεκριμένα, η σχετική συζήτηση εστιάζει σε δύο βασικά ζητήματα. Το πρώτο σκιαγραφεί την ασαφή φύση του 'κρυφού' αυτού φαινομένου, που εν πολλοίς εμποδίζει την κατανόηση της πραγματικής του διάστασης, αφήνοντας συνεπώς ανοικτά τα περιθώρια για ατυχείς και παραπλανητικές ερμηνείες. Το δεύτερο ανάγεται στη σφαίρα της πολιτικής διαχείρισης τόσο της μετανάστευσης όσο και της εγχώριας αγοράς εργασίας, η οποία επιδίδεται στη χρήση του άτυπου (αρά φθηνού) διαθέσιμου και ευέλικτου εργατικού δυναμικού.

Το πραγματικό πρόβλημα ωστόσο έγκειται στο ότι οι διαμορφωτές πολιτικών στην Ελλάδα καταπιάνονται με το δεύτερο ζήτημα, υιοθετώντας εν πολλοίς νομοθετικά μέτρα με στόχο την αναχαίτιση της παράτυπης μετανάστευσης μέσω κατασταλτικών πολιτικών ελέγχου. Ωστόσο, η αυξανόμενη πολυπλοκότητα και η δυναμική της παράτυπης αγοράς εργασίας προεξοφλεί την ανάγκη για περαιτέρω κατανόηση των μεταναστευτικών συστημάτων μέσα από το φακό της επιστημονικής έρευνας και της σε βάθος ανάλυσης των εμπειρικών ευρημάτων. Εν τέλει, αναδεικνύοντας τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού συστήματος Βαλκάνια προς ΕΕ (Αλβανία προς Ελλάδα), τους δρώντες και τα μεταναστευτικά δίκτυα, καθώς και τους δομικούς και θεσμικούς παράγοντες που σχετίζονται (έμμεσα ή άμεσα) με την αναπαραγωγή της παράτυπης μετανάστευσης, μπορεί να συμβάλει στην σφαιρική χαρτογράφηση του φαινομένου και κατ' επέκταση στην αναδιατύπωση και εφαρμογή αποτελεσματικών πολιτικών για τη διαχείρισή του.

Ερευνητικά ερωτήματα

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, η παρούσα ερευνητική έκθεση πραγματεύεται το Μεταναστευτικό σύστημα 1: Βαλκάνια προς ΕΕ - Αλβανία προς Ελλάδα. Συγκεκριμένα, αναλύει τα κύρια ευρήματα της εμπειρικής έρευνας με Αλβανούς μετανάστες και τη δυναμική της παράτυπης μετανάστευσης από την Αλβανία προς την Ελλάδα, τους παράγοντες και τους δρώντες που την επηρεάζουν, καθώς και την επιτυχία ή αποτυχία των σχετικών πολιτικών ελέγχου. Το ενδιαφέρον της επιστημονικής αυτής ανάλυσης επικεντρώνεται στο να απαντήσει στις βασικές ερωτήσεις της έρευνας:

(α) πώς οι Αλβανοί μετανάστες διαμορφώνουν ή αλλάζουν τα σχέδια και τις στρατηγικές τους αντιδρώντας προς τις πολιτικές που περιορίζουν τη μετακίνηση τους προς την Ελλάδα;

(β) ποιοι φορείς κρατικοί ή μη, τοπικοί, εθνικοί και διεθνείς επιδρούν στην λήψη των αποφάσεων τους και στις ενέργειες τους;

(γ) πώς επιδρούν αυτοί οι δρώντες στις αποφάσεις και ενέργειες των εν δυνάμει μεταναστών;

(δ) γιατί κάποιοι δρώντες είναι πιο αποτελεσματικοί από άλλους και ειδικά από τις κρατικές πολιτικές στο να διαμορφώνουν τα σχέδια και τις αποφάσεις των μεταναστών.

Το προφίλ της ομάδας στόχου

Είναι γνωστό πλέον ότι η Ελλάδα αποτελεί βασική πύλη εισόδου παράτυπων μεταναστών στην Ε.Ε. Ωστόσο, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ (OECD, 2014) ο αριθμός των παράτυπων μεταναστών μειώθηκε σε 43.000 το 2013 από 99.000 (συλληφθέντες) το 2011, με τους Αλβανούς να κατατάσσονται στις πρώτες πέντε θέσεις (2014, σ. 258).

Τα Ελληνοαλβανικά σύνορα αποτελούσαν μέχρι πρότινος το βασικότερο σημείο εισόδου των παράτυπων μεταναστών στη χώρα. Ωστόσο, σύμφωνα με τη FRONTEX (2012) ο αριθμός της παράτυπης διέλευσης των συνόρων μειώθηκε σημαντικά κατά 85% (5.269) το 2011 σε σύγκριση με το 2009 (40.250). Η σημαντική αυτή μείωση των παράτυπων διελεύσεων αντικατοπτρίζει την καθοριστική σημασία που είχε η απελευθέρωση της θεώρησης εισόδου για τους Αλβανούς πολίτες που εισέρχονται στην Ε.Ε., στη διαμόρφωση των παράτυπων ροών. Προς επιβεβαίωση αυτού, τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας (2014β) αναφέρουν ότι οι συλλήψεις Αλβανών για παράνομη είσοδο και παραμονή στην Ελλάδα για το 11μηνο του 2014 αποτελούν το 21,53% (15.635) του συνόλου των συλληφθέντων αλλοδαπών (72.632). Ταυτόχρονα τα στατιστικά στοιχεία απελαθέντων για το 11μηνο του 2014 κάνουν λόγο για 8.754 (47,39%) Αλβανούς σε ένα σύνολο

(Contd.)

[1] Για περαιτέρω ανάλυση βλέπε Gemi, Eda. 2013. Αλβανική Παράτυπη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Η Νέα Τυπολογία της Κρίσης. ELIAMEP.

18.474 απελάσεων, ενώ για την ίδια περίοδο οι επαναπροωθηθέντες Αλβανοί αποτελούν το 27,82% (7.123 σε σύνολο 25.602). (Υ.Δ.Τ.Π.Π., 2014β).

Από την άλλη, ωστόσο, η FRONTEX (2014) κάνει λόγο για αύξηση (60%) των παράτυπων Αλβανών που εντοπίστηκαν (detected) στα ελληνοαλβανικά σύνορα το 2013, σε σύγκριση με τα δύο προηγούμενα έτη (περίπου 5.000 για τα έτη 2011 και 2012) (2014, σ. 30). Η εξέλιξη αυτή είναι πιθανόν να σχετίζεται με τις περιπτώσεις παραβίασης των όρων παραμονής (90 ημέρες) στην Ελλάδα που επιβάλει η απόφαση απελευθέρωσης της θεώρησης εισόδου (15957/10)[2] και τις ποινές που αυτή επισύρει. Έτσι, αν και το 2013, ο αριθμός των Αλβανών με πλαστά έγγραφα μειώθηκε κατά το ήμισυ, σε επίπεδο Ε.Ε., έρχονται, ωστόσο, στη δεύτερη θέση με τα περισσότερα κρούσματα να εντοπίζονται στα ελληνοαλβανικά σύνορα (FRONTEX, 2014α, σ. 29).

Λόγω της διευρυμένης δυνατότητας νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα, το φαινόμενο της παράτυπης διέλευσης των συνόρων έχει περιοριστεί σημαντικά. Η παράτυπη κυκλική κινητικότητα, ωστόσο, εξακολουθεί να αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό της Αλβανικής μετανάστευσης, το οποίο σχετίζεται όχι τόσο με την παράτυπη διέλευση των συνόρων, όσο με την παράτυπη εποχιακή εργασία και την παραβίαση των όρων που θέτει το καθεστώς απελευθέρωσης της θεώρησης εισόδου. Το 2013 η FRONTEX (2014β) καταγράφει αύξηση της παράτυπης κυκλικής μετανάστευση της τάξεως του 59% (8,700) σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (Διάγραμμα 1). Παρά ταύτα, η αύξηση αυτή βρίσκεται χαμηλά σε σύγκριση με το διάστημα 2009-2010 (40,000 και 35,300 αντίστοιχα), την περίοδο, δηλαδή, πριν την έναρξη εφαρμογής της απόφασης απελευθέρωσης της θεώρησης εισόδου (FRONTEX, 2014α, σ. 38).

Διάγραμμα 1. Παράτυπη διέλευση των συνόρων σε κυκλικές διαδρομές

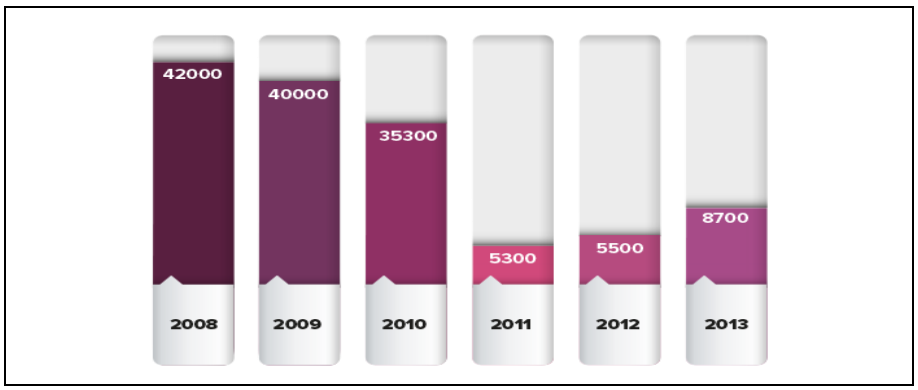

Πηγή: FRONTEX, 2014β

Συγχρόνως, ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο που έρχεται στο φως από τη νεοσυσταθείσα Υπηρεσία Ασύλου, αναφέρεται σε 1.077 Αλβανούς πολίτες (σε σύνολο 6.245 ατόμων) που το διάστημα Ιανουάριος - Αύγουστος 2014 υπέβαλαν αίτηση για χορήγηση ασύλου, σημειώνοντας έτσι αύξηση κατά 17,25% σε σύγκριση με το 2013 (8,7%) (Υ.Δ.Τ.Π.Π., 2014α, 2013). Το φαινόμενο αυτό πιθανόν να αφορά στις περιπτώσεις αναζήτησης τρόπων επαναφοράς στη νομιμότητα ορισμένων κοινωνικών ομάδων (π.χ. Ρομά) που λόγω της οικονομικής κρίσης και της επακόλουθης ανεργίας είχαν βρεθεί σε παράτυπο καθεστώς.

Στην πραγματικότητα, η παρατυπία των Αλβανών αποτελεί ένα ενδημικό στοιχείο του Μεταναστευτικού Συστήματος 1: Βαλκάνια προς Ε.Ε. - Αλβανία προς Ελλάδα, η οποία καθ'όλη τη δεκαετία του 1990 ήταν συνυφασμένη με τη μαζικότερη έξοδο των Αλβανών υπηκόων στη σύγχρονη ιστορία της Αλβανίας. Εν τέλει, η μαζική μετανάστευση αποτέλεσε μια κοσμογονική εξέλιξη που ακολούθησε την κατάρρευση του κομουνιστικού καθεστώτος και τη διάλυση του κοινωνικοοικονομικού ιστού της χώρας.

Στην Ελλάδα, η σταδιακή αναθεώρηση της νομοθεσίας και των πολιτικών διαχείρισης του φαινομένου, κυρίως προς το τέλος της δεκαετίας του 1990', σηματοδότησε τη μεταστροφή της 'εμπεδωμένης' παράτυπης εικόνας, με ένα σημαντικό αριθμό Αλβανών μεταναστών να νομιμοποιείται έστω και υπό προσωρινό καθεστώς και με ημιτελείς τίτλους διαμονής (όπως πχ οι προσωρινές βεβαιώσεις). Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η 'δεξαμενή' ανθρώπων χωρίς χαρτιά εξακολουθεί να ανατροφοδοτείται τόσο με νέους ή κυκλικά εισερχόμενους οικονομικούς μετανάστες, όσο και με άλλους που εκπίπτουν της νομιμότητας για λόγους που σχετίζονται κυρίως με την εργασιακή ανασφάλεια και τα ανυπέρβλητα γραφειοκρατικά εμπόδια.

Στην Ελληνική βιβλιογραφία, η παράτυπη μετανάστευση των Αλβανών έχει εν πολλοίς διερευνηθεί σε σχέση με την εκτίμηση του μεγέθους της (Λιανός κ.α., 2008), τις δομικές ανεπάρκειες σε σχέση με τη διάρθρωση της αγοράς εργασίας και την εκτεταμένη παραοικονομία (Ζωγραφάκης, κ.α., 2007), τα ημιτελή προγράμματα νομιμοποίησης (Cavounidis, 2002, Fakiolas, 2003) και τα εθνοτικά και διεθνικά δίκτυα (Ιωσηφίδης, 2007).

(Contd.)

[2] https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/117555.pdf

Όσον αφορά στη συνολικότερη εικόνα, η παρούσα συγκυρία της οικονομικής και πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα, αποτελεί μια ιστορική καμπή στην τροχιά της (περίπου 25χρονης) Αλβανικής μετανάστευσης. Η κρίση έχει προκαλέσει την αύξηση της ανεργίας και τη μετατόπιση ενός σημαντικού αριθμού Αλβανών που εργαζόταν κυρίως στον τομέα των οικοδομικό-τεχνικών έργων. Έτσι, τα στοιχεία του μεγαλύτερου ασφαλιστικού φορέα στην Ελλάδα, ΙΚΑ, για το Μάιο 2014 αναφέρουν ότι στο σύνολο των αλλοδαπών ασφαλισμένων, το 51,37% είχαν Αλβανική υπηκοότητα (Πίνακας 1). Οι ασφαλισμένοι Αλβανικής υπηκοότητας στη συντριπτική τους πλειοψηφία (45,27%) απασχολούνται ως «Ανειδίκευτοι Εργάτες, Χειρώνακτες και Μικροεπαγγελματίες», ενώ το 29,95% απασχολούνται στην «Παροχή Υπηρεσιών και ως Πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές» και μόνο το 8,32% ως «Ειδικευμένοι Τεχνίτες».

Πίνακας 1. Απασχόληση Αλβανών υπηκόων σε κοινές επιχειρήσεις και οικοδόμο-τεχνικά έργα

Τύπος Απασχόλησης	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	%
Κοινές Επιχειρήσεις	49.851	39.069	88.920	5.09
Οικοδόμο-τεχνικά Έργα	12.213	96	12.309	34.73
Σύνολο Ασφαλισμένων	62.064	39.165	101.229	5.68

Πηγή: ΙΚΑ, Μάιος 2014

Σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη, ο αριθμός των ασφαλισμένων Αλβανών σημείωσε σταδιακή συρρίκνωση κυρίως κατά την περίοδο 2009-2013 (από 7,3% του συνόλου των ασφαλισμένων το 2009 σε 5,38% το Μάιο του 2013), ενώ τα στοιχεία για το Μάιο του 2014 καταγράφουν μια περαιτέρω (σχετικά) μικρή μείωση της τάξεως του 5,09%.

Δεδομένης της κατάστασης στην Ελλάδα, εκτιμάται ότι ένας σημαντικός αριθμός Αλβανών έχει επιστρέψει στην Αλβανία. Η απογραφή του 2011 στην Αλβανία έδειξε ότι περίπου 139.827 Αλβανοί έχουν επιστρέψει κατά την περίοδο 2001-2011, εκ των οποίων η πλειοψηφία ήταν άνδρες προερχόμενοι από την Ελλάδα (IOM and INSTAT, 2013, σ. 9). Επίσης, η έρευνα που διεξήχθη από το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ) στην Αλβανία το 2013 κατέγραψε 133.544 επιστροφές μόνο κατά την περίοδο 2009-2013. Στην πλειονότητά τους, οι επιστροφές ήταν εθελοντικής φύσεων και αφορούσαν Αλβανούς μετανάστες που διέμεναν προηγουμένως στην Ελλάδα (70,8%), με την Ιταλία να ακολουθεί με μεγάλη διαφορά (23,7%).

Εκτιμάται ότι η τάση επιστροφής στην Αλβανία οφείλεται κυρίως στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελληνική αγορά εργασίας (IOM and INSTAT, 2013, σ. 9). Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι για πρώτη φορά στα χρονικά της Αλβανικής μετανάστευσης, το ποσοστό (επί του πληθυσμού

των Αλβανών που ζουν εκτός Αλβανίας) των Αλβανών που διαμένουν στην Ιταλία (47%) ξεπέρασε αυτόν της Ελλάδας (43%) (IOM and INSTAT, 2013, σ. 11).

Συγχρόνως, οι επιπτώσεις της κρίσης σε συνδυασμό με την απελευθέρωση της θεώρησης εισόδου έχουν διαφοροποιήσει τους μεταναστευτικούς προορισμούς, με τους Αλβανούς μετανάστες να μετακινούνται προς άλλες βιομηχανικές χώρες με στόχο την εξεύρεση ευκαιριών εργασίας. Αυτό αποδεικνύεται και από τα στοιχεία της FRONTEX (2012), τα οποία αναφέρονται σε έναν σημαντικό αριθμό παράτυπων Αλβανών μεταναστών που βρίσκονται σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης (2012, σ. 19).

Στην περίπτωση της νόμιμης μετανάστευσης, τα πρόσφατα στοιχεία για τις χορηγηθείσες άδειες διαμονής από το Υπουργείο Εσωτερικών (ΥΠ.ΕΣ., 2014), ανεβάζουν σε 329,756 (69%) τους νόμιμα διαμένοντες Αλβανούς, σε ένα σύνολο 480,084 νόμιμων μεταναστών στην Ελλάδα (Διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2. Το ποσοστό των Αλβανών επί του νόμιμου μεταναστευτικού πληθυσμού (%)

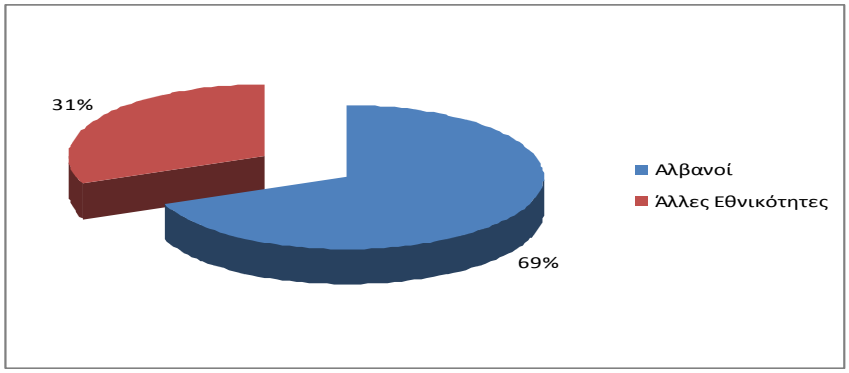

Πηγή: ΥΠ.ΕΣ, Δεκέμβρης 2014

Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 3, παρά τη μεγάλη ανεργία και την παρατηρούμενη τάση επιστροφής, οι Αλβανοί άνδρες υπέρ-εκπροσωπούνται (56%) σε σχέση με τις γυναίκες (44%).

Διάγραμμα 3. Η κατανομή των νόμιμων διαμενόντων Αλβανών ανά φύλο (%)

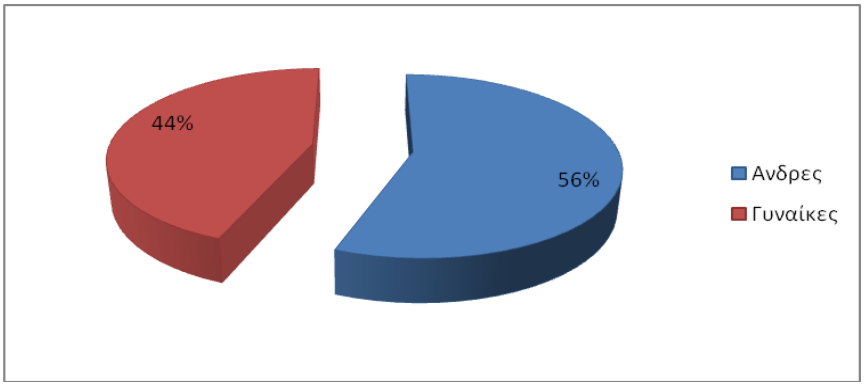

Πηγή: ΥΠ.ΕΣ, Δεκέμβρης 2014

Στο σημείο αυτό θα είχε ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι σε σύγκριση με το 2012 (300.839) ο αριθμός των νόμιμων Αλβανών μεταναστών το 2014 έχει αυξηθεί κατά 29.000. Αυτό πιθανόν να οφείλεται στην εφαρμογή των μεταβατικών διατάξεων του νέου κώδικα μετανάστευσης (Ν. 4251/2014 που τέθηκε σε εφαρμογή την 1/6/2014), ο οποίος έδωσε τη δυνατότητα επανόδου στη νομιμότητα ανέργων μεταναστών και θεσμοθέτησε την άδεια διαμονής δεύτερης γενιάς.

Η τάση αυτή επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία του ΥΠ.ΕΣ. (2014) σε σχέση με τους λόγους διαμονής (Διάγραμμα 4). Έτσι, καταγράφεται σημαντική μείωση των αδειών διαμονής που έχουν εκδοθεί για «Απασχόληση», καθώς και για «Οικογενειακή επανένωση», ενώ αύξηση παρατηρείται στην κατηγορία «Λοιπά» στην οποία εντάσσεται το σύνολο των επιμέρους αδειών διαμονής που αφορούν είτε στην επί μακρόν διαμονή, είτε στους προσωρινούς τίτλους διαμονής.

Διάγραμμα 4. Άδειες διαμονής Αλβανών ανά κατηγορία

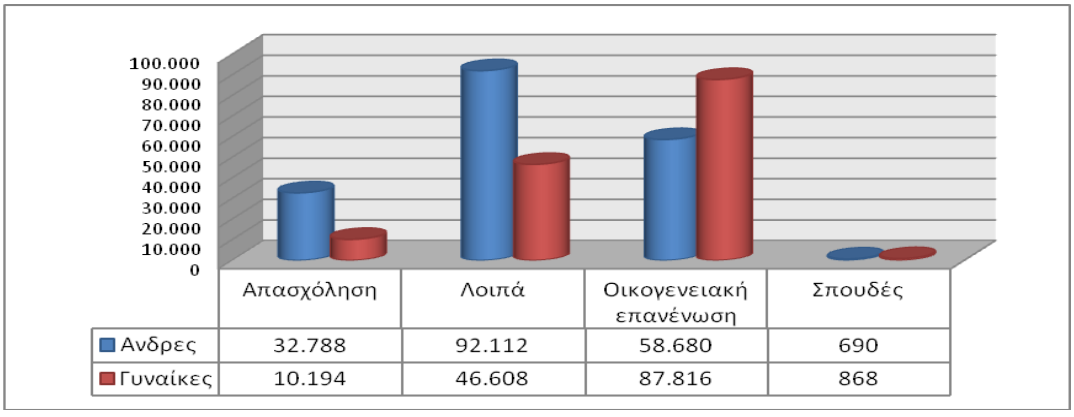

	Απασχόληση	Λοιπά	Οικογενειακή επανένωση	Σπουδές
Άνδρες	32.788	92.112	58.680	690
Γυναίκες	10.194	46.608	87.816	868

Πηγή: ΥΠ.ΕΣ, Δεκέμβρης 2014

Παρατηρείται, επίσης, αύξηση του αριθμού των πολιτογραφήσεων με 56.274 (85%) Αλβανούς υπηκόους επί του συνόλου των πολιτογραφημένων αλλοδαπών, να έχουν αποκτήσει την Ελληνική ιθαγένεια κατά το διάστημα 2010-2014 (Διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5. Πολιτογραφήσεις Αλβανών επί του συνόλου πολιτογραφημένων αλλοδαπών, 2010-2014 (%)

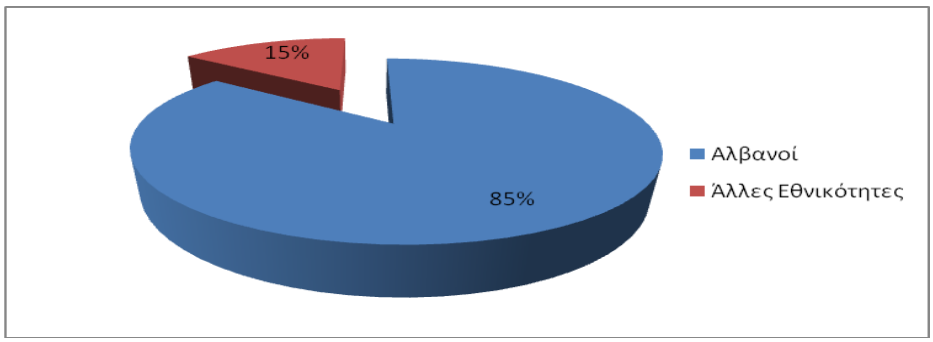

Πηγή: ΥΠ.ΕΣ, Νοέμβρης 2014

Η παρούσα μελέτη διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Το πρώτο προσδιορίζει τις βασικές συντεταγμένες της έρευνας, οριοθετεί το εθνικό πλαίσιο εξέλιξης του φαινομένου, θέτει τις ερευνητικές ερωτήσεις και περιγράφει τα μεθοδολογικά εργαλεία διεξαγωγής της εμπειρικής έρευνας. Το δεύτερο μέρος αναλύει τα βασικά ευρήματα της επιτόπιας εθνογραφικής έρευνας με Αλβανούς τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Αλβανία. Το ερμηνευτικό πλαίσιο ανάλυσης των ευρημάτων ακολουθεί τη λογική της εξέλιξης του φαινόμενου όπως αυτή προκύπτει από την αφήγηση των δρώντων υποκειμένων σε συνάρτηση με θεωρητικές νοηματοδοτήσεις διαφόρων φάσεων του μεταναστευτικού κύκλου (π.χ, διεθνική, κυκλική και επιστροφή). Το τρίτο μέρος, τέλος, ανάγει τα ευρήματα της έρευνας στην πολιτική σφαίρα ανάλυσης του φαινομένου, σε μία προσπάθεια να απαντήσει στα δύο κεντρικά ερωτήματα του IRMA, το πώς, δηλαδή επηρεάζουν οι πολιτικές ελέγχου της μετανάστευσης τα σχέδια και τις πράξεις των (δυνητικά ή ήδη) παράτυπων μεταναστών και γιατί κάποιες πολιτικές είναι πιο επιτυχείς από άλλες.

1.1 Μεθοδολογία

Η παρούσα μελέτη, υιοθετεί μια σφαιρική οπτική με την ανάλυση του φαινομένου να αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα: μίκρο, μέσο και μάκρο. Το μικρό-επίπεδο προσεγγίζει το άτομο/μετανάστη ως αυτόνομο δρώντα. Το μέσο-επίπεδο διερευνά τις σχεσιακές δομές και τα

δίκτυα που αναπτύσσει το άτομο/μετανάστης, ενώ το μακρό-επίπεδο εξετάζει το ευρύτερο εθνικό πλαίσιο εντός του οποίου εξελίσσεται η δυναμική της παράτυπης μετανάστευσης.

Η μεθοδολογική προσέγγιση εδράζεται στην πολύ-εστιακή εθνογραφική έρευνα πεδίου. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν 87 συνεντεύξεις με παράτυπους μετανάστες, μέλη των οικογενειών τους, εκπροσώπους συλλόγων μεταναστών και διακινητές τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Αλβανία.

Η δειγματοληψία που ακολουθήθηκε ήταν σκόπιμη και ποιοτική. Αρχικά εφαρμόστηκε η τεχνική της χιονοστιβάδας και κατόπιν ακολούθησε η σκόπιμη δειγματοληψία διαθέσιμου δείγματος. Πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις σε δημόσια (π.χ. πλατείες) και ιδιωτικά (π.χ. καφετέριες) μέρη όπου συχνάζουν οι Αλβανοί παράτυποι μετανάστες, καθώς και τα γραφεία της Συνομοσπονδίας Αλβανικών Ενώσεων, του Συλλόγου Φοιτητών "Studenti" και της ιστοσελίδας www.albanians.gr.

Η αναζήτηση του δείγματος σε περιοχές εκτός Αττικής έγινε με τη βοήθεια και την καθοδήγηση προσώπων και φορέων/συλλόγων που δραστηριοποιούνται στο χώρο της μετανάστευσης, όπως το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών στο Δήμο Ρόδου, η ΑΡΣΙΣ και ο Σύλλογος «Μητέρα Τερέζα» στη Θεσσαλονίκη. Ακόμη, κατόπιν ειδικής άδειας από το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στα κρατητήρια του Τμήματος Αλλοδαπών Αθηνών επί της οδού Πέτρου Ράλλη όπου διεξήχθησαν 13 συνεντεύξεις με παράτυπους Αλβανούς μετανάστες υπό καθεστώς κράτησης.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ποικιλομορφία και τη γεωγραφική διασπορά του δείγματος με στόχο να εμπλουτιστεί με μια ευρεία γκάμα μεταναστευτικών βιογραφιών και διαδρομών και με ανθρώπους διαφορετικού φύλου, διαφορετικής ηλικίας και οικογενειακής κατάστασης, διαφορετικού εκπαιδευτικού επιπέδου και κλάδου απασχόλησης.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι παρά τις εγγενείς δυσκολίες, πραγματοποιηθήκαν δύο συνεντεύξεις με διακινητές και από τις δύο πλευρές των συνόρων. Αυτό μας έδωσε τη δυνατότητα να εντρυφήσουμε βαθύτερα και να αποκαλύψουμε τις διαδρομές, καθώς και τους άτυπους μηχανισμούς και μεσάζοντες που διευκολύνουν τη διαιώνιση του φαινομένου. Ακόμη, οι συνεντεύξεις με υπαλλήλους και ιδιοκτήτες λεωφορειακών γραμμών Αθήνα-Τίρανα-Αθήνα προσέθεσαν σημαντικές πληροφορίες σε σχέση με τους τρόπους, τα αίτια και το προφίλ των παράτυπων μεταναστών.

Κατά την περίοδο Αύγουστος – Δεκέμβριος 2013 διεξήχθησαν 57 ποιοτικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις με παράτυπους μετανάστες από την Αλβανία στην Ελλάδα. Μεσολάβησε η καταγραφή του πεδίου, ο εντοπισμός των βασικών τοποθεσιών και των μεσαζόντων μέσω των οποίων εξασφαλίστηκε η καλύτερη δυνατή πρόσβαση στην ομάδα στόχο.

Η δεύτερη φάση της έρευνας επικεντρώθηκε στη χώρα προέλευσης: Αλβανία. Αναλυτικότερα, κατά την περίοδο Δεκέμβριος 2013 – Μάρτιος 2014 πραγματοποιήθηκαν δύο ταξίδια στην Αλβανία, όπου η ερευνήτρια επισκέφθηκε διάφορες περιοχές της χώρας. Προηγήθηκαν επαφές με φορείς και άτομα τόσο στην Αλβανία όσο και στην Ελλάδα με τη βοήθεια των οποίων κατέστη δυνατή η διεξαγωγή των συνεντεύξεων.

Στον παρακάτω πίνακα περιγράφονται οι περιοχές και ο αριθμός συνεντεύξεων ανά περιοχή και χώρα.

Πίνακας 2. Αριθμός Συνεντεύξεων ανά χώρα και περιοχή

Περιοχή στην Ελλάδα	**Αριθμός Συνεντεύξεων**	**Περιοχή στην Αλβανία**	**Αριθμός Συνεντεύξεων**
Αθήνα	18	Tirane	8
Κορυδαλλός	2	Shkoder	6
Κρατητήρια Π. Ράλλη	13	Sarande	3
Θεσσαλονίκη	7	Vlore	3
Αλεποχώρι Βοιωτίας	2	Fushe Kruje	3
Γύθειο	2	Lac	5
Ρόδος	13	Durres	2
Σύνολο ανά χώρα	**57**		**30**
Γενικό σύνολο	**87**		

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

Οι συνεντεύξεις ακολούθησαν την χρονολογική πορεία της μεταναστευτικής εμπειρίας με στόχο τη διερεύνηση της διαδικασίας λήψης της απόφασης μετανάστευσης, τις ενδιάμεσες φάσεις, τους παράγοντες και τους δρώντες που διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο, την ανταλλαγή των σχετικών πληροφοριών, τις προσδοκίες του μετανάστη και την υλοποίηση (ή μη) αυτών. Με την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων συμπληρώθηκαν τα τελικά πρωτόκολλα συνεντεύξεων και η σχετική θεματική κωδικοποίηση. Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με το πρόγραμμα επεξεργασίας MaxQDA (software).

Παράλληλα, για τις ανάγκες αποτύπωσης των μετακινήσεων των Αλβανών του δείγματος επιλέχθηκε η οπτικοποίηση των κυριότερων μεταναστευτικών διαδρομών τους (βλέπε Παράρτημα 1: Μικτές ροές Αλβανών στην Ελλάδα). Αναλυτικότερα, στην περίπτωση των μεταναστευτικών ροών από την Αλβανία οι χερσαίες διαδρομές ακολουθούν το υφιστάμενο οδικό δίκτυο και περνάνε ακριβώς από τα σημεία εισόδου στην Ελλάδα. Όσον αφορά στις θαλάσσιες μετακινήσεις, τα τμήματα των διαδρομών που αποτελούν υφιστάμενες ακτοπλοϊκές συνδέσεις (πχ Πειραιάς-Ρόδος) αποδόθηκαν όπως ακριβώς φαίνονται στους ακτοπλοϊκούς χάρτες ενώ οι παράτυπες διαδρομές αποδόθηκαν προσεγγιστικά. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι έγινε μία ποιοτική διαβάθμιση του μεγέθους του κάθε τμήματος της εκάστοτε διαδρομής, η οποία αντιστοιχεί στο πόσο

διαδεδομένη είναι. Έτσι πολλές επιμέρους διαδρομές συγκλίνουν σε τμήματα τα οποία με αυτόν τον τρόπο δημιουργούν τις κύριες μεταναστευτικές διαδρομές.

Τέλος, στην περίπτωση των μεταναστευτικών ροών από την Αλβανία, που αφενός οι εναλλακτικές μετακίνησης από και προς κάθε κόμβο είναι περισσότερες και αφετέρου διέπονται από διαφορετικό καθεστώς (πχ μπορούν να γίνουν και με λεωφορεία) ή σε καθεστώς νομιμότητας στο σύνολο τους ή τμηματικά, επιλέχθηκε να χαρτογραφηθεί το σύνολο του δείγματος που συγκεντρώθηκε στο πλαίσιο της έρευνας και οι κύριες διαδρομές προέκυψαν από τα τμήματα στα οποία συγκλίνουν οι διαδρομές που χαρτογραφήθηκαν.

2. Η Ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας πεδίου

Συζητώντας για το συγκεκριμένο μεταναστευτικό σύστημα, δεν θα μπορούσε να μη ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες που το χαρακτηρίζουν και η δυναμική πίσω από το δίπτυχο: μετανάστευση και παρατυπία. Τα διαθέσιμα στοιχεία απεικονίζουν μια ποικιλία αλληλένδετων διαδρομών, παραγόντων, δικτύων και στρατηγικών, τα οποία συνθέτουν την πολύπλευρη και ιδιαίτερη φύση της παράτυπης Αλβανικής μετανάστευσης.

Προκειμένου να στοιχειοθετήσουμε με (όσο γίνεται) περισσότερη ακρίβεια την πολυπλοκότητα του φαινομένου και τις επιμέρους εκφάνσεις του, προσδιορίζουμε την έννοια του (Αλβανού) παράτυπου μετανάστη[3] ως το πρόσωπο που εμπίπτει στη μία ή περισσότερες από τις εξής κατηγορίες:

- δεν διαθέτει θεώρηση εισόδου,
- παραβιάζει τις προϋποθέσεις και τους όρους εισόδου ή/και παραμονής στη χώρα,
- στερείται νομικού καθεστώτος,
- έχει εκδοθεί εις βάρος του απόφαση απέλασης

Στον ορισμό αυτό περιλαμβάνεται και η περίπτωση προσώπων που είτε έχουν εκπέσει της νομιμότητας, είτε βρίσκονται σε ημι-νόμιμο (ή ημι-παράτυπο) καθεστώς[4]. Εφόσον η παράτυπη εργασία ανάγεται στους εκατέρωθεν δομικούς παράγοντες της ανατροφοδότησης της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών στην Ελλάδα, τα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρατυπίας εμφανίζονται συχνά δυσδιάκριτα, κυρίως όταν πρόκειται για νόμιμα εισερχόμενους ή διαμένοντες

[3] Στο άρθρο 3 της Οδηγίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Επιστροφές (2008/115/ΕΚ), η «παράνομη παραμονή» ορίζεται ως «η παρουσία στο έδαφος ενός κράτους μέλους υπηκόου τρίτης χώρας που δεν πληροί, ή δεν πληροί πλέον, τις προϋποθέσεις εισόδου, όπως ορίζονται στο άρθρο 5 του Κώδικα Συνόρων του Σένγκεν ή τις λοιπές προϋποθέσεις εισόδου, παραμονής ή διαμονής στο εν λόγω κράτος μέλος».

μετανάστες οι οποίοι εργάζονται σε άτυπες μορφές απασχόλησης. Επομένως, στην παρούσα μελέτη ο όρος 'παράτυπος μετανάστης' περιλαμβάνει και τους νόμιμα εισελθόντες ή προσωρινά διαμένοντες σε ελληνικό έδαφος που τυπικά, όμως, δεν απολαμβάνουν το δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας (Gemi, 2013; Gregou, 2014, p. 510). Ως εκ τούτου, η παράτυπη εργασία τους αντιβαίνει τους νόμους και τους κανόνες που ρυθμίζουν το πλαίσιο απασχόλησης των αλλοδαπών, την κοινωνική ασφάλιση, τη φορολογία και γενικότερα τη λειτουργία της αγοράς εργασίας (Jandl, *et al*., 2009, σ. 12).

Εν τω μεταξύ, οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης και τα αυστηρά δημοσιοοικονομικά μέτρα λιτότητας έχουν μεταβάλλει δραματικά τις κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες και τους όρους λειτουργίας της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα με την ανεργία να βρίσκεται σε πολύ υψηλά επίπεδα. Υπό το φως αυτών των εξελίξεων, το ενδιαφέρον ερώτημα που τίθεται είναι πώς διαγράφονται οι νέες παράτυπες πρακτικές των Αλβανών στην Ελλάδα, ποιοι παράγοντες (θεσμικοί και μη) και δρώντες τις επηρεάζουν και σε ποιο βαθμό. Στην προσπάθεια να διαφωτιστεί η 'παράτυπη' πλευρά της Αλβανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα υπό τις νέες συνθήκες της κρίσης, η ενότητα αυτή εστιάζει στην ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας πεδίου.

2.1 Η δημογραφική σύνθεση και τα χαρακτηριστικά του δείγματος

Στη διαμόρφωση των παράτυπων μεταναστευτικών ροών, ένα σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το δημογραφικό δυναμικό καθώς και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων δρώντων. Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας, το 60% του συνολικού δείγματος είναι άντρες που επί το πλείστον ανήκουν στην πρώτη γενιά των μεταναστών (Διάγραμμα 6).

Διάγραμμα 6. Κατανομή του δείγματος ανά φύλο

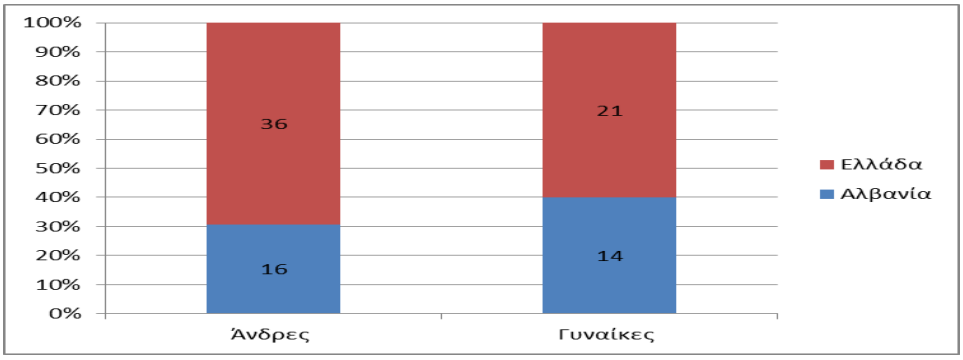

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

(Contd.)

[4] Η κατηγορία αυτή αφορά στις περιπτώσεις κατόχων μιας προσωρινής βεβαίωσης διαμονής και άδειας διαμονής για εξαιρετικούς/ανθρωπιστικούς λόγους.

Πράγματι, όπως έχει επισημανθεί και στην εισαγωγική έκθεση (Γκέμη, 2013) το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών που εμπλέκονται στην παράτυπη μετανάστευση είναι άνδρες, που εργάζονται στον κλάδο των κατασκευών και του τουρισμού και δευτερευόντως γυναίκες που απασχολούνται κυρίως ως οικιακές βοηθοί (2013, σ. 30).

Η πλειονότητα του δείγματος ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία 26-35 ετών και ακολουθεί αμέσως μετά η κατηγορία 36-45 ετών (Διάγραμμα 7). Τα στοιχεία αυτά, καταδεικνύουν την εξαιρετική δημογραφική δυναμική των δρώντων που εμπλέκονται σε παράτυπες (επί το πλείστον κυκλικές) διαδρομές για εποχική εργασία στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 7. Κατανομή του δείγματος ανά ηλικία

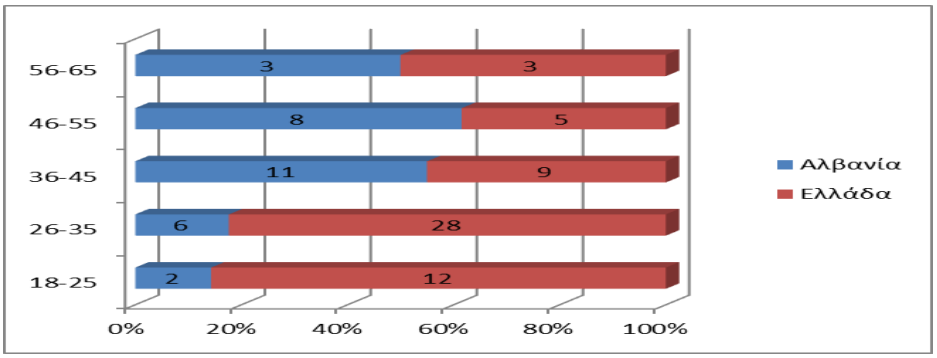

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

Όσον αφορά στο εκπαιδευτικό επίπεδο, το δείγμα αποτελείται επί το πλείστον από απόφοιτους δευτεροβάθμιας και δημοτικής εκπαίδευσης (Διάγραμμα 8), επιβεβαιώνοντας έτσι την εκτίμηση ότι οι παράτυποι μετανάστες είναι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, οι οποίοι εργάζονται ως ανειδίκευτοι ή ημι-ειδικευμένοι εργάτες (Γκέμη, 2013, σ. 27). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι απόφοιτοι ΑΕΙ και ΙΕΚ ανήκουν στην ομάδα της δεύτερης και/ή της μια μισής γενιάς οι οποίοι είναι φοιτητές ή έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 8. Κατανομή του δείγματος ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

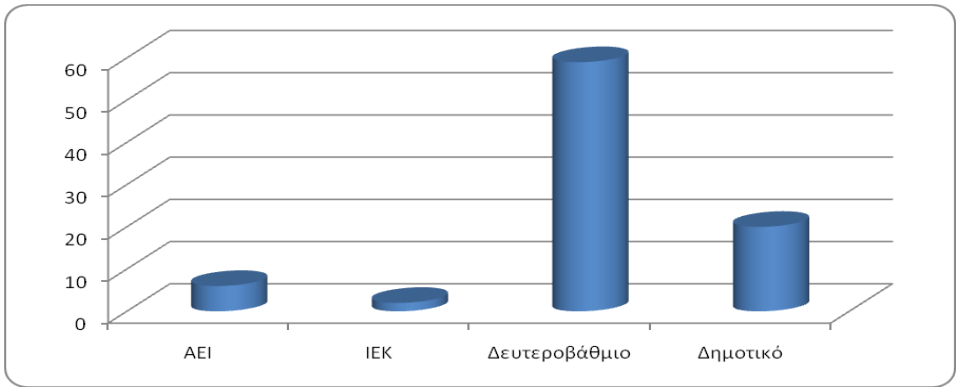

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

Σε σχέση με την κατάσταση απασχόλησης, το 15% των ερωτηθέντων δήλωσαν άνεργοι την εποχή διεξαγωγής της έρευνας (Διάγραμμα 9). Η εν λόγω κατηγορία αφορά κυρίως στους εγκατεστημένους στην Αλβανία, οι οποίοι είτε εργάζονται εποχικά στην Ελλάδα (το καλοκαίρι και το φθινόπωρο), είτε συντηρούνται από μέλη της οικογένειάς τους που βρίσκονται ή μετακινούνται παράτυπα στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 9. Κατάσταση απασχόλησης του δείγματος

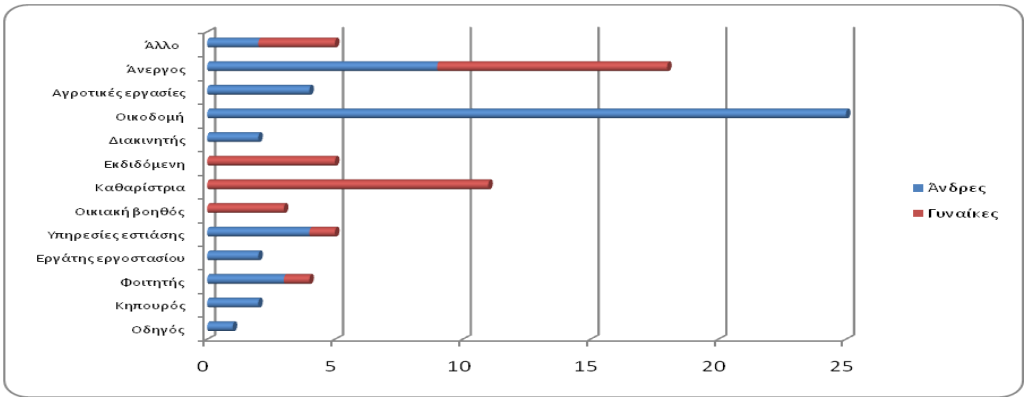

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 9 η πλειονότητα των ανδρών εργάζονται στην οικοδομή και σε αγροτικές εργασίες, υπό καθεστώς εποχικής ή μερικής άτυπης απασχόλησης. Όσον αφορά στην οικογενειακή κατάσταση, η πλειονότητα του δείγματος είναι έγγαμοι (32%), με τους άγαμους (25%) να ακολουθούν με μια σχετικά μικρή διαφορά.

Η ανθρωπογεωγραφία του δείγματος σε συνάρτηση με την τυπολογία της παράτυπης ιδιότητάς του[5], διαφοροποιείται ανάλογα με τη χώρα διεξαγωγής της έρευνας, καθώς και το νομικό και κοινωνικοοικονομικό καθεστώς των εμπλεκομένων. Έτσι, στην περίπτωση της Ελλάδας, το μεγαλύτερο ποσοστό παρατυπίας εντοπίζεται στην κατηγορία εκείνων που εξέπεσαν της νομιμότητας (54%) λόγω της ανεργίας και κατ' επέκταση της αδυναμίας ανανέωσης της άδειας διαμονής (Διάγραμμα 10).

Διάγραμμα 10. Τυπολογία της παρατυπίας του δείγματος στην Ελλάδα (%)

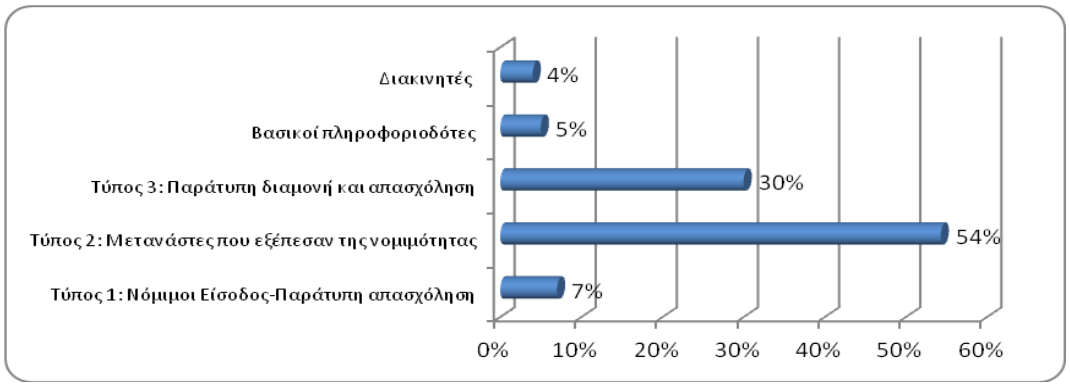

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

Στην περίπτωση της έρευνας πεδίου στην Αλβανία (Διάγραμμα 11), το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος εμπίπτει στις κατηγορίες κυκλικής παράτυπης μετανάστευσης (30%) και των επιστροφών (30%), ενώ το ποσοστό των εν δυνάμει παράτυπων μεταναστών που σχεδίαζαν να μεταναστεύουν στο άμεσο μέλλον στην Ελλάδα, περιορίζεται στο περίπου 17%.

[5] Η σχετική τυπολογία της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών μεταναστών αναλύεται λεπτομερώς στην εισαγωγική έκθεση της Γκέμη, 2013, σσ. 27-31.

Διάγραμμα 11. Τυπολογία της παρατυπίας Αλβανών του δείγματος στην Αλβανία (%)

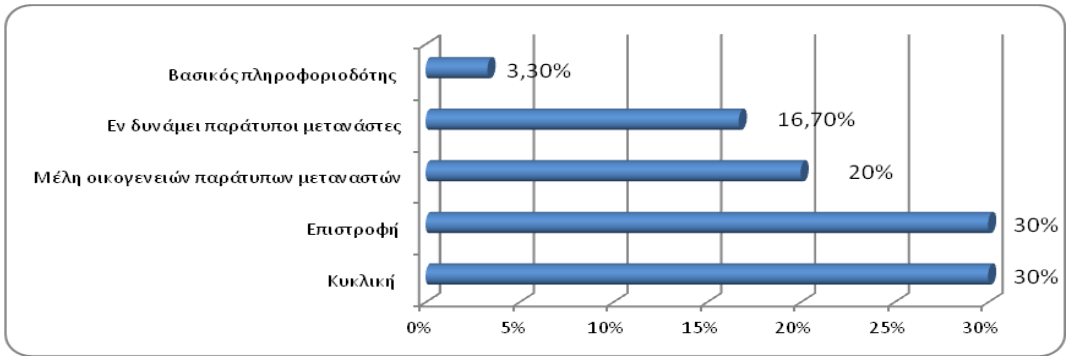

Πηγή: Δεδομένα έρευνας πεδίου

Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το 22% του δείγματος έχει διαμείνει στην Ελλάδα από 16 έως 20 χρόνια και το 17% από 6 έως 10 χρόνια, αποτελούν ένδειξη ότι στις παράτυπες ροές δεν εμπλέκονται σε σημαντικό βαθμό 'νέοι' μετανάστες, αλλά, αντιθέτως, 'ανακυκλώνονται' εκείνοι που ενδεχομένως γνωρίζουν έστω και στοιχειωδώς το Ελληνικό περιβάλλον και διατηρούν επαφές με τα μεταναστευτικά δίκτυα (εθνοτικά, οικογενειακά ή/και με Έλληνες εργοδότες) στην Ελλάδα.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι στην περίπτωση των πληροφοριοδοτών στην Αλβανία, καθώς και ορισμένων στην Ελλάδα, η διαμονή τους ακολούθησε διάφορα στάδια και επεισόδια κυκλικών μετακινήσεων, επιστροφής στην Αλβανία, απόπειρας μετανάστευσης προς άλλες χώρες της Ε.Ε. και εκ νέου επιστροφής στην Ελλάδα.

Η δυναμική αυτών των πολλαπλών μεταναστευτικών διαδρομών έχει διαμορφωθεί ανάλογα με:

- Τις επιπτώσεις της κρίσης στις ευκαιρίες απασχόλησης στην Ελλάδα,
- Το νομικό καθεστώς, ιδίως εκείνων που κινδύνευαν με απονομιμοποίηση,
- Το βαθμό επιρροής και διευκόλυνσης που παρείχαν τα μεταναστευτικά δίκτυα,
- Τις (χαλαρές ή αυστηρές) πολιτικές ελέγχου και ένταξης στην Ελλάδα,
- Την απελευθέρωση των θεωρήσεων εισόδου για τους Αλβανούς πολίτες που τέθηκε σε εφαρμογή τον Δεκέμβρη του 2010,
- Τις διμερείς (συγκρουσιακές ή ομαλές) σχέσεις μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας, και
- Την ασταθή πολιτική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην Αλβανία.

2.2 Η Ελλάδα ως πόλος έλξης της παράτυπης μετανάστευσης

Είναι γνωστό ότι η παράτυπη μετανάστευση των Αλβανών στην Ελλάδα, συνδέεται επί το πλείστον με την παράτυπη εργασία. Στην πραγματικότητα, η παράτυπη κινητικότητα ενισχύεται και από τις νέες, ακόμα πιο ευέλικτες και επισφαλείς μορφές εργασιακών σχέσεων εξαιτίας της πίεσης που ασκεί η οικονομική κρίση στην τυπική αγορά εργασίας.

Συγχρόνως, η δύσκολη οικονομική κατάσταση στην Αλβανία σε συνδυασμό με το 'άνοιγμα των συνόρων', δηλαδή η δυνατότητα εισόδου στην Ελλάδα με βιομετρικά διαβατήρια μείωσε την παράνομη διέλευση των συνόρων. Παρά τ'αύτα, κάποιοι επιλέγουν να μπαίνουν στη χώρα παράτυπα. Αυτοί συνήθως είναι νέοι άντρες που εισέρχονται για εποχικές εργασίες. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ένας από τους διακινητές:

> *"Τώρα έρχονται πιο νέοι που δουλεύουν στα χωράφια ή οικοδομή εποχικά. Εγώ μεταφέρω πιο πολλούς την άνοιξη και το φθινόπωρο"* (Διακινητής, 55 ετών, Αθήνα)

Ένα άλλος συνεντευξιαζόμενος δίνει περαιτέρω πληροφορίες για το προφίλ και τις περιοχές που τροφοδοτούν την παράτυπη μετανάστευση:

> "*Μια άλλη κατηγορία είναι αυτή των νέων αντρών που έρχονται από την κεντρική και βόρεια Αλβανία. Είναι λίγοι αυτοί από Αργυρόκαστρο και Αγίους Σαράντα. Από Κορυτσά είναι λίγο πιο πολλοί"* (Fredi, 47 ετών, Αθήνα)

Πράγματι, οι παρακάτω περιπτώσεις έρχονται να επιβεβαιώσουν τις πρόσφατες τάσεις παράτυπης διέλευσης των συνόρων καθώς και των κινήτρων πίσω από αυτές.

> "*Το έχω κάνει πάνω από 6 φορές με τα πόδια...μία φορά μου έβαλαν ένα πρόστιμο 1.200 ευρώ γιατί είχα ξεπεράσει το χρόνο παραμονής στην Ελλάδα. Δεν πλήρωσα. Και τώρα περνάω τα σύνορα έτσι με τα πόδια. Όταν δεν έχει δουλειά φεύγω αλλά συνήθως έχει. Πολλοί αλβανοί έρχονται έτσι. Έρχονται γιατί μπορεί να θέλουν να δουλέψουν 5 μήνες και το διαβατήριο τους επιτρέπει μόνο 3*" (Ylli, 34 ετών, Ρόδος)

Παρά τις εξελίξεις στη νομοθεσία και τις νέες δυνατότητες νόμιμης διέλευσης των συνόρων ορισμένες κατηγορίες αντρών ακολουθούν τις 'παραδοσιακές' διαδρομές που συνέθεταν το μοντέλο της παράτυπης μετανάστευσης κατά τη δεκαετία του 1990. Αυτοί συνήθως προτιμάνε την παράτυπη διέλευση διότι είτε έχουν κάποια εκκρεμότητα με την Ελληνική δικαιοσύνη, είτε έχουν παραβιάσει κατά το παρελθόν τους όρους εισόδου και διαμονής στην Ελλάδα.

> *"Πολλές φορές με έχουν γυρίσει πίσω, έχω βάλει και δικηγόρο πολλές φορές. Και απέλαση έχω φάει. Μας κρατούσαν 1-2 εβδομάδες στα κρατητήρια της περιοχής όπου μας έπιαναν. Πήγα στην Αλβανία και ξαναγύρισα. Με έπιασε η αστυνομία και πήγα με απέλαση. Γύρισα*

στο σπίτι έκατσα 1 εβδομάδα και ήρθα πάλι στην Ελλάδα. Από τον ίδιο δρόμο με άλλα άτομα. Έχω μάθει τον δρόμο απ' έξω. Ήρθα πάλι στην Αθήνα πριν από 4 μέρες. Πάλι στο ίδιο μέρος και στην ίδια δουλεία" (Leonard, 27 ετών, Αθήνα)

Από την άλλη, η αυστηροποίηση των πολιτικών ελέγχου των συνόρων και αναχαίτισης της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών στην Ιταλία σε συνδυασμό με το ρίσκο που συνεπάγεται η θαλάσσια 'περιπέτεια' προς τις Ιταλικές ακτές, οδήγησαν στη μετατόπιση των παράτυπων διαδρομών προς την Ελλάδα. Ένας από τους διακινητές τοποθετεί το θέμα ως εξής:

"Το 2002 μειώθηκαν οι άνθρωποι που ήθελαν να φύγουν Ιταλία. Ο λόγος ήταν ο φόβος. Επίσης τα πράγματα στην(ελληνική) πρεσβεία είχαν γίνει πιο εύκολα. Έβγαζαν βίζες με μίζα 4,000 ευρώ έτσι προτιμούσαν να πάνε εκεί και να έχουν βίζα για 6 μήνες ή ένα χρόνο παρά να πάνε στην Ιταλία γιατί ήταν ρίσκο το να ταξιδεύεις στη θάλασσα. Ο κόσμος φοβόταν από τις τραγωδίες που είχαν γίνει […]Από το 2011φεύγουν με διαβατήρια και επειδή δεν μπορούν να κάτσουν μόνο 3 μήνες, στέλνουν το διαβατήριο στα σύνορα για να σφραγιστεί" (Διακινητής, 48 ετών, Vlore)

Όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στην αφήγηση του διακινητή, το θέμα της παράτυπης μετανάστευσης ανατροφοδοτεί και ανατροφοδοτείται διαχρονικά από ένα αλυσιδωτό σύστημα διαφθοράς και παράνομου πλουτισμού που διαπερνά οριζοντίως ποικίλα μηχανισμών: από τον κρατικό υπάλληλο έως το δίκτυο των διακινητών. Αυτό προκύπτει και από τη μαρτυρία ενός συνεντευξιαζόμενου για τον αδελφό του:

"Ο αδερφός μου μένει στην Ιθάκη και στέλνει το διαβατήριο του μαζί με λεφτά για να το σφραγίσουν στα σύνορα" (Landi, 29 ετών, Αθήνα)

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, μια άλλη κατηγορία παράτυπων μεταναστών περιλαμβάνει ανθρώπους που είτε έχουν προβλήματα με τη δικαιοσύνη ή/και έχει εκδοθεί σε βάρος τους απόφαση απέλασης, είτε ασχολούνται με παράνομες δραστηριότητες. Αυτοί συνήθως χρησιμοποιούν παράνομα μέσα μεταφοράς ή διασχίζουν τα σύνορα με τα πόδια.

"Τώρα πάνε πλέον παράνομα αυτοί που έχουν πρόβλημα, έχουν απέλαση ή έχουν πιαστεί για ναρκωτικά και έχουν κάνει φυλακή στην Ελλάδα για 9 μήνες με 1,5 χρόνο" (Διακινητής, 48 ετών, Vlore)

Ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος, υπάλληλος σε πρακτορείο λεωφορείων στην Αθήνα το οποίο πραγματοποιεί δρομολόγια από και προς την Αλβανία, σκιαγραφεί το προφίλ των παράτυπων μεταναστών ως εξής:

"Έρχονται για δουλειές που κρατάνε μια σεζόν και δεν θέλουν σφραγίδα στο διαβατήριο. Είναι και εκείνοι που έχουν πάρει απέλαση. Χωρίς χαρτιά είναι και οι γυναίκες που τις

χρησιμοποιούν για πορνεία. Νόμιμα δεν μπορούν να δουλέψουν αυτές μόνο παράνομα" (Fredi, 47 ετών, Αθήνα)

Η ανθρωπογεωγραφία των παράτυπων Αλβανών χαρακτηρίζεται από μία έντονη ποικιλομορφία περιπτώσεων όπου διαπλέκονται ταυτόχρονα δια-γενιακές, προσωπικές ή οικογενειακές ιστορίες με την αποτυχία των σχετικών πολιτικών, οι οποίες αντιλαμβάνονται την κοινωνική ενσωμάτωση με κατασταλτικούς όρους. Η παρακάτω αφήγηση από τα κρατητήρια της Π. Ράλλη αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της θολής εικόνας:

"*…ήρθα στην Ελλάδα το ΄98 με τη μητέρα μου με βίζα. Ήμουν 12 χρονών. Εγκατασταθήκαμε στον Πειραιά, είχα τις 2 θείες εκεί. Πήγα σχολείο μέχρι την 3η γυμνασίου. Ξεκίνησα δουλειά ως σερβιτόρος. Το 2004 με έπιασαν γιατί δεν είχα χαρτιά. Είχα ενηλικιωθεί και δεν είχα ένσημα να κάνω μόνος μου τα χαρτιά. Με απέλασαν. Γύρισα πάλι πίσω με τα πόδια και έκανα τα χαρτιά. Για ένα χρόνο τη πρώτη φορά και τη δεύτερη για δύο. Μέχρι το 2009 ήμουν νόμιμος. Μετά η δουλειά μου σταμάτησε και δεν είχα χρήματα να πάρω τα ένσημα και να συνεχίσω τα χαρτιά. Από το 2009 έχω ζήσει περισσότερο στην Αλβανία απ' ότι στην Ελλάδα. Με έπιαναν και πήγαινα πίσω για 3-4 μήνες…έχω 4 απελάσεις από το 2010 μέχρι τώρα και μια το 2004" (Goni, 28 ετών, Κρατητήρια Π. Ράλλη, Αθήνα)*

Από την άλλη, οι 'νέοι' παράτυποι διαγράφουν μια διαφορετική τροχιά κινητικότητας στην Ελλάδα, το προφίλ των οποίων περιγράφει ένας από τους διακινητές:

"Είναι νέοι, 22-30 χρονών. Κατάγονται από χωριά. Ζητάνε να πάνε Αθήνα και Θεσσαλονίκη για να βγάλουν καθαρά λεφτά με τον ιδρώτα τους, ενώ Καλαμάτα για να βγάλουν βρώμικα λεφτά και χωρίς πολύ κόπο" (Διακινητής, 55 ετών, Αθήνα)

Όπως αφήνει να εννοηθεί ο διακινητής, η πρώτη περίπτωση αφορά εκείνους που ξεκινάνε το ταξίδι προς την Ελλάδα για να εργαστούν εποχικά, ενώ στη δεύτερη κατηγορία εμπλέκονται άτομα που επιδίδονται σε κατεξοχήν παράνομες δραστηριότητες όπως π.χ. διακίνηση ναρκωτικών ουσιών.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία που δεν εμπίπτει στην 'κλασική' περίπτωση της παράτυπης μετανάστευσης είναι εκείνη των γυναικών που εισέρχονται και διαμένουν στην Ελλάδα για λόγους οικογενειακής επανένωσης χωρίς όμως νομιμοποιητικά έγγραφα.

"Η γυναίκα μου είναι χωρίς χαρτιά από το 2002 που ήρθε στην Ελλάδα και πάντα κυκλοφορεί στα κρυφά. Δεν είχα τρόπο να φέρω την γυναίκα μου με χαρτιά. Πλήρωσα και την έφεραν με ένα ταξί μέχρι τα Μέγαρα" (Xhimi, 29 ετών, Αλεποχώρη)

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που διαφοροποιεί την κατηγορία αυτή σε σχέση με τις προηγούμενες, είναι ότι οι γυναίκες αυτές βρίσκονται υπό την 'προστασία' του οικογενειακού περιβάλλοντος, έχουν γεννήσει τα παιδιά τους στην Ελλάδα και εργάζονται συνήθως ως οικιακές βοηθοί. Οι σύζυγοι και τα παιδιά έχουν συνήθως νόμιμα έγγραφα διαμονής.

> *"Έχω πρόβλημα με τα χαρτιά η γυναίκα μου. Για να κάνω οικογενειακή συνένωση πρέπει να έχω κάποιο εισόδημα και δεν έχω. Δεν έχω πρόβλημα όμως δεν μας έχει ενοχλήσει κανείς εδώ και 4-5 χρόνια"* (Νεκτάριος, 37 ετών, Ρόδος)

Η συγκλονιστική μαρτυρία μιας γυναίκας που μετά από πολλαπλές προσπάθειες κατάφερε το 2006 να περάσει τα σύνορα με τα πόδια ώστε να βρει τον άντρα της, αναδεικνύει με παραστατικό τρόπο το ανθρώπινο δράμα που διαδραματίζεται στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

> *"...μας έπιασαν μια φορά. Ήταν τρομακτική εμπειρία. Ήμασταν γυναίκες, η μια με παιδιά και η άλλη έγκυος. Δεν μας φέρθηκαν άσχημα απλά μας άφησαν στο βουνό. Οι άλλες ήταν παντρεμένες και πήγαιναν στους άντρες τους. Η μια είχε ένα παιδί 5 χρονών, η άλλη ήταν έγκυος και μια άλλη ήταν αρραβωνιασμένη όπως εγώ. Μας κράτησαν 3 μέρες μέσα σε κάτι δωμάτια κρατητήρια. Αυτή που ήταν έγκυος την έπιασαν οι πόνοι και αργότερα ήρθε ο άντρας της. Εκείνη μετά την άφησαν ελεύθερη γιατί ο άντρας της είχε χαρτιά. Εμένα και μια άλλη κοπέλα δεν μας άφησαν γιατί νόμιζαν πως είχαμε έρθει για πορνεία. Αργότερα με άφησαν και έφυγα πίσω Αλβανία"* (Shpresa, 29 ετών, Κορυδαλλός)

2.2.1 Οι διαδρομές, οι μεσάζοντες και το κόστος της παράτυπης διέλευσης

Η διέλευση των ελληνοαλβανικών συνόρων στη δεκαετία του 1990 έχει καταγραφεί στη συλλογική μνήμη ως η επιτομή της ιστορικά μαζικότερης παράτυπης μετακίνησης των Αλβανών προς την Ελλάδα.

Η χαρτογράφηση των μετακινήσεων περιλαμβάνει μια σειρά από παράγοντες όπως τα σημεία εισόδου, τη νόμιμη ή παράτυπη μορφή διέλευσής τους, καθώς και τους εμπλεκόμενους δρώντες και μεσάζοντες οι οποίοι διαμορφώνουν την ανθρωπογεωγραφία των διαδρομών.

Ένας από τους διακινητές περιγράφει την 'αγορά' της παράτυπης διέλευσης ως εξής:

> *"Το Φιέρι έχει το μονοπώλιο για την Ελλάδα,100-300 ευρώ το πολύ με τα πόδια μέχρι να σε περάσουν στην Ελληνική πλευρά. Υπάρχουν και ταξιτζήδες που σε πάνε μέχρι ένα σημείο με 350 ευρώ... υπάρχουν άνθρωποι από το Αργυρόκαστρο και το Λαζαράτι που κάνουν διακίνηση μεταναστών με 100-200 ευρώ ανά κεφάλι"* (Διακινητής, 48 ετών, Vlore)

Ερωτηθείς για το κόστος και τον τρόπο διακίνησης παράτυπων μεταναστών, ένας από τους διακινητές αναφέρει ότι:

"*Μεταφέρω περίπου 50 άτομα το μήνα. Μπορώ να πάρω δύο άτομα ή μία οικογένεια…υπάρχει μια συγκεκριμένη «πλατεία» κοντά στα σύνορα. Εκεί γίνεται το παζάρι της τιμής. Ένα υπάρχει προσφορά ανεβάζω την τιμή. Αυτοί που με ξέρουν με παίρνουν τηλέφωνο και κανονίζουμε τα σχετικά*" (Διακινητής, 55 ετών, Αθήνα).

Πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα, ο διακινητής δίνει πληροφορίες και για το τίμημα που χρειάζεται να καταβληθεί και στις δύο πλευρές των συνόρων ώστε να 'διεκπεραιώσει' την αποστολή του.

"Θέλω 100 ευρώ για την ελληνική πλευρά και 50 ευρώ για την αλβανική" (Διακινητής, 55 ετών, Αθήνα).

Επιπλέον, τα δίκτυα των διακινητών εμφανίζονται να έχουν 'χαρτογραφήσει' επιμελώς τα αδύνατα και τρωτά σημεία στον έλεγχο των συνόρων και αναλόγως προσαρμόζουν κάθε φορά την στρατηγική τους και το κόστος διέλευσης.

"*Μπορεί να πάρουν 700 ευρώ μπορεί και 800 ευρώ. Ένας φίλος μου που κάνει αυτή τη δουλειά παίρνει 700 ευρώ, άλλοι δουλεύουν με 1,000 και άλλοι με 600. Η ταρίφα για τους αστυνομικούς εδώ ανά κεφάλι κυμαίνεται από 50 μέχρι 150 ευρώ. Αν μπει στη βάρδια ένας αστυνόμος Έλληνας που δεν τον ξέρω μπορεί να πάρει 150 ευρώ και να έχεις έτσι απόλυτη ασφάλεια για να μην χαλάσει η δουλειά*" (Fredi, 47 ετών, Αθήνα)

Στη συνέχεια ο συνεντευξιαζόμενος περιγράφει το βαθμό δυσκολίας που αντιμετωπίζουν οι διακινητές στα δύο βασικά σημεία τελωνειακού ελέγχου στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

"*Αυτή την εποχή αν θες να περάσεις κάποιον και από τα 2 τελωνεία, είναι πιο δύσκολο από την Kapshtica. Οι πιθανότητες να περάσει κάποιον ο οδηγός από εκεί μπορεί να είναι 10%, ενώ από την Kakavia μπορεί να είναι 60%. Στην Kapshtica έχει περισσότερο έλεγχο και είναι πιο σκληροί οι αστυνομικοί*" (Fredi, 47 ετών, Αθήνα)

Ένας άλλος νεαρός συνεντευξιαζόμενος που πέρασε τα σύνορα παράτυπα για πρώτη φορά το 2010 περιγράφει τη διαδρομή και τα χρήματα που χρειάστηκε να πληρώσει στο διακινητή.

"…με τα πόδια από το βουνό. Ήταν πολύ δύσκολο. Είχα ακούσει πολλούς που το είχαν κάνει αλλά δεν μπορούσα να το φανταστώ. Μπορεί να ήμασταν 300-400 Αλβανοί που ερχόμασταν στην Ελλάδα. Ήταν σε ομάδες 50 ατόμων. Περπατούσαμε 5 ημέρες για να φτάσουμε σε ένα χωριό της Ηγουμενίτσας. Είχα γεμίσει πληγές στα πόδια. Εκεί, μετά από 6 ώρες ήρθε και με πήρε ένα αυτοκίνητο και με έφερε στην Αθήνα. Όταν φτάσαμε η αδελφή μου πλήρωσε 1,000 ευρώ, ενώ αρχικά η συμφωνία ήταν για 800 ευρώ" (Landi, 29 ετών, Αθήνα).

Ωστόσο, ορισμένοι δηλώνουν ότι δεν χρειάστηκε να πληρώσουν διότι είχαν μάθει απ' έξω τη διαδρομή.

> "*Δεν έχω πληρώσει ποτέ. Πάντα με φίλους από το βουνό που ήξεραν το δρόμο. Το είχαν κάνει πολλές φορές. Τους είχε πιάσει κάποιες φορές η αστυνομία και αργότερα έμαθαν τον δρόμο απ΄ έξω"* (Leonard, 27 ετών, Αθήνα)

Από την άλλη, οι προσπάθειες νομιμοποίησης δεν αποδείχθηκαν εύκολη υπόθεση για μια κατηγορία μεταναστών οι οποίοι βρέθηκαν εγκλωβισμένοι μεταξύ της δυσλειτουργίας των θεσμών και τις εναλλακτικές που τους προσέφεραν οι μεσάζοντες.

> "*Πήρα έναν δικηγόρο μήπως και μου έκανε τα χαρτιά τότε που γινόντουσαν τα χαρτιά, αλλά μου ζητούσε πολλά λεφτά και εγώ δεν είχα και δεν ήθελα να τα δώσω. Αφού μια χαρά περνούσα. Δεν με ενοχλούσε κανείς. Γιατί να έμπαινα σε όλο αυτό*" (Guri, 27 ετών, Ρόδος)

2.3 Η οικονομική κρίση και η απονομιμοποίηση

Η εισαγωγική έκθεση (Γκέμη, 2013) που προηγήθηκε της παρούσας μελέτης, επεξεργάστηκε την τυπολογία της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών στην Ελλάδα η οποία αναπτύχθηκε στη βάση τριών τύπων (2013, σ. 27). Ο δεύτερος τύπος, συγκεκριμένα, περιλαμβάνει την κατηγορία των μεταναστών που έχουν εκπέσει της νομιμότητας λόγω της αδυναμίας να εξασφαλίσουν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για την ανανέωση της άδειας διαμονής (Γκέμη, 2013, σ. 28). Όπως αναφέρει ένας συνεντευξιαζόμενος:

> "*Μέχρι πριν από 2 μήνες είχα διετίας, πήγα να τα ανανεώσω, αλλά δεν είχα τα ένσημα που ζητούσαν. Οπότε μου έδωσαν μια προσωρινή βεβαίωση, αλλά μου είπαν ότι θα απορριφθεί η άδεια*" (Zybi, 45 ετών, Ρόδος)

Πράγματι, οι Αλβανοί μετανάστες που έχουν στην κατοχή τους προσωρινές άδειες διαμονής αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες για την ανανέωσή τους λόγω της ανεργίας και της έλλειψης ενσήμων.

> "*Η εταιρία έκλεισε. Δεν πήρα καθόλου χρήματα για τα 15 χρόνια που δούλεψα στην εταιρία. 4,500 ευρώ ήταν οι αποζημιώσεις και τα δώρα που δεν μου έδωσαν. Το χειρότερο όμως είναι τα ένσημα. Δεν έχω βιβλιάριο υγείας, έχασα και τα χαρτιά και είμαι 54 ετών"* (Luarasi, 56 ετών, Αθήνα)

Υπό συνθήκες υψηλής ανεργίας και της δραματικής μείωσης του εισοδήματος σε συνδυασμό με το ανελαστικό και γραφειοκρατικό πνεύμα του νομοθετικού πλαισίου (το οποίο ήταν εν ισχύ κατά την περίοδο διεξαγωγής των συνεντεύξεων), μια σημαντική μερίδα του Αλβανικού πληθυσμού έχει οδηγηθεί στην παρατυπία ή στην καλύτερη των περιπτώσεων σε ένα μετέωρο καθεστώς ήμι-

νομιμότητας. Ακόμα και στις περιπτώσεις προσφυγής κατά της απορριπτικής απόφασης, η προσωρινή βεβαίωση δεν δίνει δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Όπως αφηγείται ένας μετανάστης:

> "*Μέχρι το 2011 είχα κάρτα. Από το 2011 δεν ξαναέκανα χαρτιά γιατί δεν είχα ένσημα…Πήγα δικαστικά, πήρα το χαρτί που μου έδωσαν μετά από 1 μήνα αλλά δεν μου μπορώ να δουλέψω*" (Cimi, 53 ετών, Ρόδος)

Η μελέτη κατέγραψε ακόμα και ακραίες περιπτώσεις που λόγω έλλειψης ενσήμων κάποιος χρόνια εγκατεστημένος στην Ελλάδα θα μπορούσε να βρεθεί από την μία μέρα στην άλλη παράτυπος.

> "*Τα έχασα πέρση. Δεν είχα 2 ένσημα και δεν μου τα έκαναν. Έχω 3 μικρά παιδιά που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα. Τα είχα καταθέσει τον Οκτώβρη και 11 μήνες μετά τον Σεπτέμβρη φέτος μου είπαν ότι τα χαρτιά μου δεν γίνονται γιατί δεν έχω 2 ένσημα. Μετά πήρα δικηγόρο και πήγα στα δικαστήρια και μου έδωσαν μετά μια ειδική βεβαίωση μέχρι να γίνει η δίκη*" (Sadi, 40 ετών, Ρόδος)

Ακόμη και στις περιπτώσεις που κάποιος βρει εργασία, η έλλειψη έγκυρων νομιμοποιητικών εγγράφων σε συνδυασμό με την μη πρόβλεψη για επαναφορά στη νομιμότητα, όταν κάποιος μπορεί να εργαστεί νόμιμα, ανατροφοδοτεί το φαύλο κύκλο της παρατυπίας.

> *"Έχασα τα χαρτιά πριν 2 χρόνο. Έμεινα χωρίς ασφάλιση. Το καλοκαίρι δουλεύω 6-7 μήνες, όμως είναι πιο χαμηλοί οι μισθοί και ακριβή η ζωή. Το χειμώνα είναι πολύ δύσκολα. Έχω βρει τώρα δουλειά με ένσημα σε μια κατασκευαστική εταιρεία και δεν μπορούν να με προσλάβουν γιατί δεν έχω άδεια. Αυτοί δεν με παίρνουν στη δουλειά παράνομα και έτσι έχω σοβαρό πρόβλημα. Πού δεν έχω πάει αλλά τίποτα. Και στο ΙΚΑ πήγα για να εξαγοράσω τα ένσημα αλλά δεν δέχονται"* (Mondi, 36 ετών, Αθήνα)

Μέρος της εικόνας αυτής είναι και οι γυναίκες αν και το ποσοστό ανεργίας των ανδρών βρίσκεται σαφώς σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με αυτό των γυναικών. Και αυτό, διότι οι επιπτώσεις της κρίσης στον κλάδο των κατασκευών είναι βαθύτερες με αποτέλεσμα οι περισσότεροι άντρες να έχουν χάσει τη δουλειά τους από την έναρξη της κρίσης και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σχέση με τις γυναίκες. Από την άλλη, οι γυναίκες - που επί το πλείστον εργάζονται ως οικιακές βοηθοί και διαμένουν στην Ελλάδα με το καθεστώς της οικογενειακής επανένωση - εκπίπτουν της νομιμότητας από την στιγμή που οι σύζυγοί τους είναι άνεργοι και δεν πληρούν το απαιτούμενο εισόδημα ώστε να δικαιούνται την ανανέωση της άδειας διαμονής. Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρεται σε μια συνέντευξη:

"*Ο άντρας μου είναι δύο χρόνια άνεργος. Έχει λήξει η άδεια διαμονής του από πέρυσι και εμένα. Πήγε για ανανέωση αλλά δεν είχε ένσημα αλλά ούτε εισόδημα για να πάρω εγώ άδεια διαμονής. Μας είπαν να πάρουμε δικηγόρο αλλά δεν είχαμε χρήματα και το αφήσαμε. Ούτε εγώ μπορώ να κάνω κάτι γιατί τώρα δεν είναι όπως παλιά που έβαζες ότι ένσημα ήθελες και τα πλήρωνες εσύ, τώρα πρέπει να πάει ο εργοδότης σου στη τράπεζα να δηλώσει τις ώρες που δουλεύεις και να σου τα κολλήσει αυτός*" (Xhilda, 46 ετών, Νέα Ιωνία)

Σε άλλες περιπτώσεις, η διοίκηση εμφανίζεται να εξαντλεί την αυστηρότητά της ακόμα και σε περιπτώσεις όπου ο μετανάστης, πάρα το γεγονός ότι έχει ακολουθήσει τις νόμιμες διαδικασίες και έχει καταβάλει τις απαιτούμενες εισφορές, χάνει το δικαίωμα παραμονής εξαιτίας ενός τυχαίου λάθους του εργοδότη. Η παρακάτω περίπτωση είναι χαρακτηριστική.

"Είχα κάρτα μέχρι το 2011 για οικογενειακή συνένωση με τον άντρα και τα παιδιά μου. Το 2010 φύγαμε από τη Θεσσαλονίκη γιατί δεν υπήρχε πια δουλειά με ένσημα και πήγαμε στη Δομοκό. Ο άντρας μου βγήκε από το ΙΚΑ και βρήκε ένσημα του ΟΓΑ που τα πλήρωνε ο εργοδότης. Μετά από ένα χρόνο ήρθε αρνητική απάντηση από τον ΟΓΑ δηλαδή ότι δεν αναγνώριζε την ασφάλεια γιατί ο εργοδότης είχε γράψει κατά λάθος παραπάνω ημέρες δουλειάς. Βάλαμε δικηγόρο για να καταθέσει τα χαρτιά μας αλλά τα απόρριψαν λόγω του ΟΓΑ και ότι στο Δομοκό δεν είχαμε συμβόλαιο σπιτιού γιατί μας φιλοξενούσε ο εργοδότης. Ήρθε ένα χαρτί που έλεγε ότι μέσα σε 30 μέρες πρέπει να φύγουμε από την Ελλάδα. Πώς να φύγουμε; Τα παιδιά γεννήθηκαν εδώ και πάνε σχολείο. Με το χαρτί από το σχολείο των παιδιών ο δικηγόρος έκανε ένσταση κατά της απόφασης και κατέθεσε στην Αθήνα, στο Υπουργείο Εσωτερικών, αίτηση για άδεια για εξαιρετικούς λόγους η οποία μου είπαν ότι θα καθυστερήσει μέχρι 1,5 χρόνο" (Mira, 31 ετών, Θεσσαλονίκη)

Ακόμη και τα παιδιά της δεύτερης γενιάς αντιμετωπίζονται με τους ίδιους όρους που ισχύουν για την πρώτη γενιά. Τα παιδιά αυτά προκειμένου να έχουν το δικαίωμα αυτοτελούς άδειας διαμονής πρέπει να αποδεικνύουν ότι εργάζονται ή σπουδάζουν, δεδομένου ότι μετά την ενηλικίωσή τους δεν θεωρούνται πια προστατευόμενα μέλη της οικογένειας. Συγκεκριμένα:

"*Δεν έχω χαρτιά. Γεννήθηκα στην Ελλάδα. Μέχρι τα 18 με στήριζε η μητέρα μου στα χαρτιά. Ήμουν προστατευόμενο μέλος και τώρα που έκλεισα τα 18 έπρεπε να κάνω αυτόνομα χαρτιά. Κατέθεσα αλλά επειδή δεν είχα τα δικαιολογητικά που ήθελαν (ένσημα, εργοδότη ή σπουδές) δεν εγκρίθηκε και τώρα είμαι παράνομος εδώ*" (Andi, 19 ετών, Αθήνα)

Ακόμα και σε περιπτώσεις που κάποιος/α σπουδάζει στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας, το μετέπειτα καθεστώς διαμονής είναι αβέβαιο.

"Έχω έρθει από 8 χρονών στην Ελλάδα. Όταν πέρασα στο πανεπιστήμιο έκανα τα χαρτιά μου ως φοιτητής. Πήρα άδεια διαμονής ενός έτους και την ανανεώνω κάθε χρόνο…δεν είχα άλλη επιλογή. Προτίμησα να πάρω άδεια ως φοιτητής παρά να τρέχω με ένσημα κλπ. Ξέρω ότι όταν τελειώσουν οι σπουδές θα έχω πρόβλημα να μείνω στην Ελλάδα. Δηλαδή θα είμαι ένας ξένος που ήρθε μόνο για τις σπουδές και πρέπει να φύγει. Αλλά μέχρι τότε ποιος ξέρει? Μπορεί να έχουν αλλάξει οι νόμοι" (David, 24 ετών, Αθήνα)

Σε μια προσπάθεια σύνθεσης των μέχρι τώρα ευρημάτων, θα μπορούσαμε να στοιχειοθετήσουμε την εικόνα ενός μετανάστη-δρώντα σχετικά καλά ενημερωμένου για το καθεστώς της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα. Ο βασικός στόχος του είναι να επωφεληθεί από τις ευκαιρίες εργασίας και τις σχετικά καλές αποδοχές στην Ελλάδα (σε σύγκριση πάντα με την Αλβανία) με το μικρότερο δυνατό κόστος, επιλέγοντας πολλές φορές με 'ορθολογικούς όρους' τον προορισμό του και τα μέσα που χρησιμοποιεί. Εμφανίζεται, συγχρόνως, να γνωρίζει επαρκώς τα όρια μεταξύ της νόμιμης και παράτυπης διέλευσης των συνόρων, καθώς και τους κανόνες που διέπουν τη διασυνοριακή μετακίνηση και την απασχόληση στην Ελλάδα. Διαδραματίζει επιπλέον ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση αφενός της 'διαδρομής' και αφετέρου της σχέσης κόστους-αποτελεσματικότητας των μέσων που χρησιμοποιεί για να επιτυγχάνει τον στόχο του. Αυτό συνεπάγεται ότι αντλεί μια σειρά από άτυπες πληροφορίες που εξυπηρετούν βραχυπρόθεσμα το στόχο του, και τις οποίες, όμως, διασταυρώνει αξιοποιώντας τα άτυπα (εθνοτικά) δίκτυα και τους μεσάζοντες που βρίσκονται κυρίως στην Ελλάδα. Καθοριστικό ρόλο, στη διαδικασία αυτή, παίζει αναμφισβήτητα η γνώση της ελληνικής γλώσσας σε συνδυασμό με τη μακρόχρονη 'συνδιαλλαγή' με το Ελληνικό περιβάλλον.

Σε σχέση όμως με την τυπική πληροφόρηση, αυτή περιορίζεται στα βασικά εμπειρικά γνωρίσματα εκείνων των θεσμικών κανόνων που επηρεάζουν άμεσα το μεταναστευτικό τους σχέδιο, όπως συμβαίνει με την απόφαση απελευθέρωσης της θεώρησης εισόδου. Συγχρόνως, οι επαφές καθώς και το επίπεδο συνδιαλλαγής τους με τους επίσημους φορείς του Ελληνικού κράτους αλλά και με τους φορείς τις κοινωνίας των πολιτών είναι πάρα πολύ περιορισμένα και διακρίνονται από έντονη εκατέρωθεν καχυποψία.

Από την άλλη, ο ρόλος των θεσμικών ή μη παραγόντων όπως η αστυνομία, οι προξενικές αρχές και τα δίκτυα διακίνησης ναι μεν φαίνεται να διευκολύνει την πραγμάτωση του παράτυπου μεταναστευτικού σχεδίου, αλλά δεν διαμορφώνει εν τέλει τη δυναμική του.

Θα πρέπει να τονίσουμε, εν τω μεταξύ, ότι η εικόνα αυτή δεν είναι αντιπροσωπευτική για την κατηγορία των μεταναστών που, για διάφορους λόγους, έχουν εκπέσει της νομιμότητας. Από τις

μαρτυρίες, συνάγεται το συμπέρασμα ότι δομικοί και θεσμικοί παράγοντες όπως η οικονομική κρίση, η ανεργία και η υπερβάλλουσα αυστηρότητα του συστήματος νομιμοποίησης έχουν προκαλέσει ένα κύμα απονομιμοποιήσεων, ανατρέποντας έτσι την ενταξιακή δυναμική των Αλβανών πρώτης και δεύτερης γενιάς. Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι από την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας πεδίου και μέχρι σήμερα έχει μεσολαβήσει η εφαρμογή του Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (Ν. 4251/2014), ο οποίος ενδεχομένως να ανατρέψει την τροχιά της απονομιμοποίησης.

Καλύπτοντας το μικρό-επίπεδο της ανάλυσης που είχε στο επίκεντρο το μετανάστη ως αυτόνομο δρώντα, θα είχε ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να εξετάσουμε το ρόλο του μέσο-επίπεδου, δηλαδή των μεταναστευτικών δικτύων στη διαμόρφωση της δυναμικής της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών στην Ελλάδα.

2.4 Τα μεταναστευτικά δίκτυα

Μια άλλη διάσταση που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη είναι εκείνη των μεταναστευτικών δικτύων (migration networks). Η συγκεκριμένη προσέγγιση θεωρείται εξαιρετικά σημαντική στη μελέτη της παράτυπης μετανάστευσης διότι εστιάζει όχι μόνο στα πρόσωπα αλλά κυρίως στην κοινωνικά εμπεδωμένη φύση της, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι οι μετανάστες ξεκινάνε το 'ταξίδι' είτε με τις οικογένειές τους ή/και φίλους, είτε ακολουθούν τους συγγενείς ή/και φίλους που έχουν εγκατασταθεί στο εξωτερικό σε μια προηγούμενη φάση (Massey *et al*., 1998; Portes, 1995). Όπως ένας συνεντευξιαζόμενος αναφέρει:

> "*Ένας από τους φίλους που περάσαμε τα σύνορα είχε συγγενείς στη Ρόδο και μας είπε ότι μπορούμε να βρούμε εύκολα δουλειά*" (Albi, 29 ετών, Ρόδος)

Από την έρευνα πεδίου προέκυψε ότι η ύπαρξη συγγενικών δικτύων (και όχι τόσο φίλων) διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο στην απόφαση μετανάστευσης στην Ελλάδα σε σύγκριση με τα φιλικά, δι-ομαδικά ή διεθνικά δίκτυα.

> "*Μου είπε η αδερφή μου να έρθω εδώ ... ήρθα στην Ελλάδα επειδή εδώ ήταν η αδερφή μου και ο άντρας της μου βρήκε δουλειά*" (Nori, 26 ετών, Αθήνα).
>
> "*Επέλεξα την Ελλάδα γιατί εδώ ήρθαν οι μεγαλύτεροι (σε ηλικία) πρώτα. Εδώ ήρθαν οι γιοί της θείας μου, ο μεγάλος μου αδερφός και ακολούθησα μετά εγώ. Ήρθαμε ο ένας μετά τον άλλον*" (Edi, 28 ετών, Γύθειο).

Όπως έχουν δείξει και άλλες έρευνες (Ιωσηφίδης, 2007) ο βασικότερος λόγος πίσω από τις στενές σχέσεις με τους συγγενείς συνδέεται με το τύπο της οικογενειακής μετανάστευσης που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη ομάδα.

Υπό μια ευρύτερη οπτική, τα μεταναστευτικά δίκτυα προσδιορίζονται ως ένα σύμπλεγμα διαπροσωπικών δεσμών και σχέσεων που αλληλοσυνδέουν τους νυν μετανάστες, τους πρώην μετανάστες και τους μη μετανάστες μέσω συγγενικών και φιλικών σχέσεων, καθώς και κοινής εθνοτικής και κοινοτικής καταγωγής, τόσο στη χώρα καταγωγής όσο και στη χώρα υποδοχής (Massey, 1988). Τα δίκτυα, συγκεκριμένα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και στην προαγωγή ατομικών ή συλλογικών συμφερόντων, ενισχύοντας το κοινωνικό κεφάλαιο. Συνεπώς, στη βάση αυτού του κοινωνικού κεφαλαίου οι δρώντες μπορούν να αντλήσουν βοήθεια και να εξασφαλίσουν την πρόσβαση στην εργασία, στην στέγαση και στην κοινωνική προστασία (Jandl *et al*, 2009, σ. 20).

Στην περίπτωσή μας η πρόσβαση στην παράτυπη εργασία πραγματοποιείται συνήθως με τη μεσολάβηση 'άτυπων' μεταναστευτικών δικτύων ομοεθνών και Ελλήνων εργοδοτών.

> *"Ξεκινάνε όλα από γνωριμίες προσωπικές. Εγώ ξέρω τον τάδε εργοδότη ο οποίος ζητά εργάτες για μια συγκεκριμένη δουλειά και εγώ προτείνω τους δικούς μου. Έτσι πάει..."* (Διακινητής, 55 ετών, Αθήνα)

Ένας άλλος συνεντευξιαζόμενος προσθέτει:

> *"Είναι ένας τόπος που μπορείς να δουλέψεις παντού: οικοδομή, ταβέρνες, ξενοδοχεία…έχει καλλιέργειες σε χωράφια. Εδώ υπάρχουν δουλειές με 15 και 20 ευρώ εγώ δεν τις κάνω αλλά αν κάποιος ζει στην Αλβανία τον συμφέρει να δουλέψει εδώ γιατί θα πάρει 450 το μήνα, ενώ στην Αλβανία 150.000 (100 ευρώ) λεκ. Έτσι, αρκετοί έρχονται για να δουλέψουν για 1 σεζόν 3 μήνες. Οι νέοι έρχονται περισσότερο για δουλειές σεζόν. Γνωρίζουν ήδη τον εργοδότη και μπορεί να δουλέψουν για 3 μήνες χωρίς ένσημα και ασφάλιση και οι εργοδότες λαδώνουν συνήθως το ΙΚΑ"* (Zybi, 45 ετών, Ρόδος)

Η ζήτηση για εποχικά, φθηνά και ευέλικτα εργατικά χέρια σε συνδυασμό με το μειωμένο κίνδυνο που μπορεί να διατρέχει κάποιος περνώντας τα ελληνοαλβανικά σύνορα, ενίσχυσαν διαχρονικά την παράτυπη μετακίνηση. Ένας συνεντευξιαζόμενος ερωτηθείς για το λόγο που αποφάσισε να έρθει στην Ελλάδα, έδωσε την παρακάτω απάντηση.

> "*Η Ελλάδα είναι πολύ κοντά. Όλοι μου έλεγαν ότι έχει πολύ δουλειά. Όταν ήρθα βρήκα αμέσως δουλειά. Και αν δεν είχα δουλειά μπορούσα να γυρίσω πίσω όποτε ήθελα χωρίς να χρειαστεί να πληρώσω ή να βάλω σε κίνδυνο τη ζωή μου*" (Tedi, 35 ετών, Ρόδος)

Η συγκεκριμένη 'συνδιαλλαγή' διευκολύνθηκε περαιτέρω από την απελευθέρωση της θεώρησης εισόδου για του Αλβανούς στις χώρες της Ε.Ε.

> *"Βγήκαν οι τρίμηνες βίζες και ήρθα για να δω πως είναι και να δουλέψω με την κουνιάδα μου στο νησί"* (Teuta, 19 ετών, Αθήνα, Κρατητήρια Π. Ράλλη)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τάση ανάπτυξης διεθνικών μεταναστευτικών δικτύων ως μια στρατηγική διεξόδου από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.

> "*Ο αδελφός μου είχε ένα κομμωτήριο και το έκλεισε. Τώρα είναι στον αέρα περιμένει κάποια ευκαιρία να φύγει στη Νορβηγία. Εκεί έχει μεγαλύτερες δυνατότητες για δουλειά. Έχει κάποιους φίλους από την Αλβανία που έχουν φύγει τώρα τελευταία και έχουν ελληνικά χαρτιά. Δεν μπορείς να πας σε ένα μέρος που δεν έχεις καμία σύνδεση με αυτό*" (Morina, 23 ετών, Αθήνα)

Ωστόσο, η εμπλοκή στη διαδικασία αυτή εμφανίζεται άνιση μεταξύ διαφόρων ομάδων Αλβανών μεταναστών παρά τα χρόνια παραμονής και το βαθμό ένταξης στην Ελληνική κοινωνία. Έτσι οι κάτοχοι έγκυρων νομιμοποιητικών εγγράφων έχουν μια σχετική ελευθερία μετακινήσεων εντός της Ε.Ε. σε αντίθεση με τους παράτυπους ή ημι-νόμιμους Αλβανούς οι οποίοι βρίσκονται θεσμικά εγκλωβισμένοι. Ωστόσο, ακόμα και σε περίπτωση επιστροφής στην Αλβανία, ο ρόλος των μεταναστευτικών δικτύων στην επανένταξη θεωρείται καθοριστικός.

> "*Το άλλο είναι ότι και στην Αλβανία πρέπει να ξέρεις και να πας σε ένα σίγουρο μέρος για να βρεις μια δουλειά. Πρέπει αν βρίσκεσαι σε συνεχή επικοινωνία με τους δικούς σου ανθρώπους εκεί και για τις άλλες χώρες της Ευρώπης*" (Klajd, 23 ετών, Αθήνα)

2.5 Η διάσταση της διεθνικότητας

Μια από τις σημαντικές διαστάσεις της Αλβανικής μετανάστευσης είναι εκείνη της διεθνικότητας. Η έννοια αυτή χρησιμοποιείται συνήθως για την οριοθέτηση εκείνης της μορφής του κοινωνικού σχηματισμού που διαπερνά και εκτείνεται πέρα από τα εθνικά σύνορα και ο όποιος ενεργοποιείται μέσα από τα διεθνικά μεταναστευτικά δίκτυα (Bauböck and Faist, 2010, σ. 9).

Σε πρακτικό επίπεδο, η διεθνικότητα προσδιορίζεται από τους διασυνοριακούς κοινωνικούς και συμβολικούς δεσμούς και πρακτικές που διατηρούνται τόσο από τα πρόσωπα όσο και από τα νοικοκυριά (Fauser et al, 2012, σ. 4). Υπό αυτήν την έννοια, η διεθνικότητα αναφέρεται σε ένα πλέγμα πολλαπλών σχέσεων όπως οικογενειακές, οικονομικές, κοινωνικές, θρησκευτικές, και πολιτικές οι οποίες διαπερνούν τα συμβατικά σύνορα των κρατών και συνδέουν τις κοινωνίες καταγωγής και εγκατάστασης (King *et al*., 2013, σ. 127). Οι σχέσεις αυτές προσλαμβάνονται ως βασικές (μικρό-επιπέδου) μονάδες πάνω στις οποίες οικοδομούνται άλλες μορφές διεθνικής συμπεριφοράς και θεσμών (Itzigsohn and Giorguli- Saucedo, 2002).

Μεταξύ άλλων προσεγγίσεων, ορισμένοι (Faist, 2010) τοποθετούν το ζήτημα της διεθνικής κινητικότητας των μεταναστών στο πλαίσιο του κοινωνικοοικονομικού αποκλεισμού που μπορεί να οδηγήσει στην αναπαραγωγή των διεθνικών πρακτικών.

> "*Πάω στην Αλβανία για κάποιες δουλειές και ξαναγυρνάω, έχω εστιατόριο, έχω και σπίτι στα Τίρανα. Τα αγόρασα το 2007. Ήθελα από καιρό να πάρω κάτι εκεί. Έχω κερδίσει λεφτά από το εστιατόριο αλλά όχι από το σπίτι. Τα χρήματα από το εστιατόριο τα τρώω στην Ελλάδα τώρα που δεν έχουμε δουλείες*" (Zybi, 45 ετών, Ρόδος)

Στην περίπτωση αυτή, η διεθνικότητα μπορεί να εμπλέκεται στη δημιουργία ή/και αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων οι οποίες προσδιορίζονται σε σχέση με την ανισότητα ευκαιριών διαφόρων μορφών κεφαλαίου (οικονομικού, πολιτισμικού και κοινωνικού) και όχι τόσο με το αποτέλεσμα (Faist, 2011). Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, η οικονομική, πολιτική και η κοινωνική συμμετοχή των Αλβανών μεταναστών σε διεθνικές δραστηριότητες θεωρείται ως μια εναλλακτική στρατηγική αντιμετώπισης του κινδύνου αποκλεισμού, ενώ, ταυτόχρονα, εγγράφεται στην προσπάθεια δημιουργίας ενός προστατευτικού περιβάλλοντος απέναντι στην περιθωριοποίηση που υφίστανται στην Ελλάδα.

> "*Για πολλά χρόνια, δουλεύαμε σε χωράφια με καπνό στην Κατερίνη. Επειδή μείναμε άνεργοι, ανοίξαμε μια επιχείρηση παραγωγής καπνού στην Κόρτσα. Αλλά δεν καταφέραμε να πουλήσουμε τον καπνό η επιχείρηση έπεσε έξω. Χάσαμε όλες τις οικονομίες μας. Πήγαμε ξανά στη Θεσσαλονίκη για να βρούμε δουλειά. Άλλα αυτή τη φορά, έχουμε μείνει χωρίς δουλειά και χωρίς χαρτιά*" (Mokra, 32 ετών, Θεσσαλονίκη)

Η τελευταία αυτή εκδοχή που έχει ονομαστεί 'αντιδραστική διεθνικότητα', υποδηλώνει ότι όσο πιο μεγάλη είναι η έκθεση στην περιθωριοποίηση τόσο μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή σε διεθνικές δραστηριότητες οι οποίες δεν οδηγούν κατ' ανάγκη σε καλύτερα αποτελέσματα (Itzigsohn και Giorguli-Saucedo, 2005, σ. 904).

Στο πλαίσιο της διερεύνησης των βασικών παραγόντων πίσω από το δίπτυχο: παράτυπη μετανάστευση και διεθνικές πρακτικές, δεν μπορεί να μην ληφθεί υπόψη η δυναμική της οικογένειας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα οικογενειακά δίκτυα αποτελούν το βασικό μηχανισμό στήριξης και τη δομή αλληλεγγύης μέσω των οποίων αναπτύχθηκε το φαινόμενο της μετανάστευσης των Αλβανών στην Ελλάδα. Επιπλέον, οι περισσότεροι Αλβανοί μετανάστες ταυτίζονται με την στενή ή/και τη διευρυμένη έννοια της οικογενειακής δομής (Mai and Paladini, 2013, σ. 60).

> "*Δύο χρόνια πριν είχα μείνει χωρίς δουλειά και χωρίς χαρτιά. Ο πατέρα μου ήθελε να*

ανοίξουμε ένα μαγαζί με ηλεκτρικά για να βοηθήσω την οικογένεια εκεί. Δεν μπορούσα να του πω όχι. Έβαλα όλα τα λεφτά που είχα μαζέψει στην Ελλάδα. Το μαγαζί όμως δεν πήγε καλά και το κλείσαμε. Έτσι χάσαμε και τα λεφτά και τη δουλειά" (Nori, 26 ετών, Αθήνα)

Όπως αναφέρεται και σε άλλες έρευνες (Michail, 2013) οι διεθνικές πρακτικές των Αλβανών αποτελούν μια εναλλακτική απάντηση τόσο στην οικονομική και πολιτική αστάθεια στην Αλβανία, όσο και στο προβληματικό μεταναστευτικό περιβάλλον στην Ελλάδα (2013, σ. 266).

"*Δεν συνέφερε άλλο να μείνω μόνιμα στην Ελλάδα όταν δεν έχεις δουλειά και λεφτά. Πήρα με την αδελφή μου ένα μικρό μαγαζί στη Βλόρα. Εκείνη κλείνει τις παραγγελίες για γάμους και βαφτίσια και εγώ πηγαίνω για να κάνω τη διακόσμηση*" (Dori, 24 ετών, Γύθειο)

Φυσικά, σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των διεθνικών πρακτικών παίζει και η γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ των δύο χωρών η οποία διευκολύνει τόσο τις μετακινήσεις, όσο και τη φυσική παρουσία.

Ωστόσο, με τη διεθνικότητα να επαναπροσδιορίζεται υπό την πίεση της οικονομικής κρίσης και το αίσθημα του ανήκειν να βρίσκεται υπό αμφισβήτηση, οι διεθνικές πρακτικές έχουν μεταβληθεί ριζικά. Έτσι, ορισμένες πρακτικές δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν με την ίδια ένταση και έκταση όπως πριν, άλλες έχουν αναγκαστικά ακυρωθεί (π.χ. η συχνότητα και η ποσότητα των εμβασμάτων), ενώ άλλες λαμβάνουν χώρο μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών διαστάσεων.

"*Πέρσι πήγα στη Βιέννη και στην Μπρατισλάβα με διαβατήριο και ξαναγύρισα. Έκατσα 1,5 μήνα. Δεν ήξερα ούτε τη γλώσσα και δεν μπόρεσα να βρω καμία δουλειά. Εάν είχα χαρτιά θα ήταν ίσως διαφορετικά. Πήγε ένας φίλος μου στην Αγγλία πρόσφατα πλήρωσε 8,000 ευρώ και ακόμα δεν έχει δουλειά*" (Albi, 29 ετών, Ρόδος)

Παρά τις προσπάθειες οι περισσότεροι δεν καταφέρουν να πετύχουν το στόχο τους δηλαδή να εγκατασταθούν σε άλλη χώρα. Και αυτό διότι η έλλειψη νόμιμων εγγράφων ανατρέπει να σχέδια εγκατάστασης σε άλλες χώρες όπου το εθνικό πλαίσιο δεν αφήνει περιθώρια για παράτυπη απασχόληση. Επιπλέον, τα αδύναμα εθνοτικά δίκτυα δεν διαθέτουν επαρκές υπόβαθρο ώστε να παρέχουν στήριξη στους ομοεθνείς τους.

"*Πήγα πέρσι στην Στοκχόλμη με κάποιους φίλους. Κάποιοι άλλοι φίλοι μας είχαν πάει νωρίτερα και μας υποσχέθηκαν ότι θα μας βοηθήσουν. Δεν βρήκαμε δουλειά, τα λεφτά τα φάγαμε και γυρίσαμε πίσω στην Ελλάδα. Δεν μπορούσαμε να πληρώσουμε το ξενοδοχείο. Σπίτι δεν μπορούσαμε να νοικιάσουμε γιατί δεν είχαμε χαρτιά και ΑΦΜ. Εκεί εάν δεν είχες χαρτιά πέθανες και η ζωή ήταν πανάκριβη*" (Στέφανος, 27 ετών, Αθήνα)

Η έλλειψη γλωσσικών δεξιοτήτων σε συνδυασμό με τη δυσλειτουργία των μεταναστευτικών δικτύων συντελεί στην ακύρωση του διεθνικού σχεδίου.

"*Ήμουν 1 μήνα στην Ιταλία, στην Brescia, και από εκεί ήρθα εδώ. Προσπάθησα να βρω δουλειά στην Ιταλία αλλά δεν είχα χαρτιά, την γλώσσα δεν την ήξερα και οι φίλοι δεν με βοηθήσουν*" (Ylli, 34 ετών, Ρόδος)

Εν κατακλείδι, η διεθνική διάσταση της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών προσδιορίζεται ως μια διαδικασία ατομικής/οικογενειακής αντίδρασης απέναντι τόσο στο θεσμικό και κοινωνικό αποκλεισμό (απονομιμοποίηση), όσο και των διακρίσεων που υφίστανται στη δημόσια σφαίρα. Επιπλέον, και στην περίπτωση που οι διεθνικοί δεσμοί και δίκτυα πίσω στην Αλβανία ή σε άλλες χώρες ενεργοποιηθούν επαρκώς, αυτά μπορεί να παρέχουν μια μικρή ανακούφιση ή πρόσβαση σε ελάχιστους πόρους σε σχέση με το όνειρο για μια καλύτερη και ασφαλή διαβίωση.

2.6 Η κυκλική κινητικότητα

Όπως αναδείχθηκε στην προηγούμενη ενότητα οι πρόσφατες κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις έχουν προκαλέσει μεγαλύτερη διεθνική και κυκλική κινητικότητα. Επιπλέον, το ασταθές νομικό καθεστώς έχει επαναφέρει στο προσκήνιο τις παράτυπες και ευέλικτες μετακινήσεις που υπήρξαν χαρακτηριστικές τη δεκαετία του '90 με τη διαφορά, ωστόσο, να έγκειται στο 'νόμιμο' θεσμικό πλαίσιο που επιτρέπει τη διέλευση των συνόρων.

"*Έχουν φτιάξει βιομετρικά διαβατήρια. Έχουν αφήσει απλήρωτα τα χαρτιά τους καθώς δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να πληρώσουν και μιας και "απελευθερώθηκαν" οι βίζες προχώρησαν με την λογική πως από το να πληρώνουμε 200-300 ευρώ τα χαρτιά μας, 3 μήνες πηγαίνουμε δουλεύουμε και 3 μήνες καθόμαστε, ή μένουμε εκεί ακόμη και χωρίς χαρτιά*" (Tefta, 37 ετών, Tirane).

Η κυκλική διάσταση, ειδικότερα, περιλαμβάνει τους παράτυπους μετανάστες που μετακινούνται μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας σε επαναλαμβανόμενη κυκλική βάση. Όπως αναφέρει η εκπρόσωπος ενός ταξιδιωτικού γραφείου στα Τίρανα:

"*Οι ηλικίες είναι από 40 και άνω που σημαίνει ότι έχουν 20 χρόνια στην Ελλάδα. Τώρα που δεν έχουν πλέον την δυνατότητα να πληρώνουν για τα συνεχίσουν χαρτιά τους έρχονται μένουν 3 μήνες στην Αλβανία και ξαναγυρίζουν στην Ελλάδα για άλλους 3 μήνες. Δουλεύουν στις σεζόν. Οι κυριότερες περιοχές στις οποίες πηγαίνουν είναι Κόρινθος, Τρίπολη, Σπάρτη και Καλαμάτα όπου έχει ελαιώνες. Το Νοέμβρη όταν γίνεται το μάζεμα των ελιών πηγαίνουν πάρα πολλοί. Την άνοιξη επίσης Μάρτιο-Απρίλη-Μάη πηγαίνουν Λαμία και Λάρισα γιατί υπάρχουν τα χωράφια που τα σπέρνουν*" (Tefta, 37 ετών, Tirane).

Εν τέλει, η δυναμική των οικονομικών εξελίξεων σε συνδυασμό με τις εθνικές πολιτικές ελέγχου

(π.χ. η κατάργηση της θεώρησης εισόδου και οι περιορισμοί στο χρόνο παραμονής) και το πρότυπο της κυκλικότητας συνδέονται άμεσα με την παράτυπη μετανάστευση για εργασία στην Ελλάδα.

> "*Επέστρεψα στην Αλβανία το Δεκέμβρη του 2012. Στην Ελλάδα πάω όταν δεν έχω δουλειά εδώ. Τώρα θα φύγω στις 26 Μαΐου. Όταν ήμουν στην Ελλάδα, ήμουν υποχρεωμένος να μείνω εκεί γιατί από τη μία είχα μόνο την βεβαίωση και την άλλη έπρεπε να βρω ένσημα για να ανανεώσω την άδεια παραμονής. Τώρα ταξιδεύω με το διαβατήριο, δουλεύω, παίρνω τα λεφτά μου και όταν τελειώσει η δουλειά επιστρέφω Αλβανία*" (Dede, 53 ετών, Shkoder)

Αναφορικά με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του δείγματος, ένας σημαντικό αριθμός εμπλεκομένων είναι χαμηλής ειδίκευσης ή είναι ανειδίκευτοι εργάτες που απασχολούνται στην άτυπη οικονομία κάνοντας δουλείες χαμηλού κύριου (τις λεγόμενες 3D jobs).

> "*Ο άντρας μου κάνει κανένα μεροκάματο στην οικοδομή με τα αδέλφια του. Έχουν και κάτι χωράφια στην Puke όπου καλλιεργούν μήλα. Το καλοκαίρι πηγαίνει στην Κεφαλονιά, στην αδελφή μου και δουλεύει με τον γαμπρό μου, βάφουν ξενοδοχεία, φτιάχνουν τα υδραυλικά στις πισίνες και τέτοια. ...με το διαβατήριο όπως όλοι. Καμία φορά περνάει και από τα βουνά. Εξαρτάται από την περίπτωση και τη δουλειά που έχει εκεί*" (Vefi, 32 ετών, Tirane)

Επιπλέον, διακρίνονται δύο κατηγορίες παράτυπων μεταναστών που εμπίπτουν στον ορισμό της κυκλικής μετανάστευσης και που διαφέρουν μεταξύ τους όσον αφορά την ηλικία, τη διάρκεια παραμονής, τον τρόπο εισόδου στην Ελλάδα και τον κλάδο απασχόλησης. Έτσι, η μία κατηγορία αφορά άνεργους νέους και ανειδίκευτους οι οποίοι προέρχονται συνήθως από ορεινές υποβαθμισμένες περιοχές της βόρειας και νότιας Αλβανίας.

> "*Το άνοιγμα των συνόρων (2011) μείωσε την ηλικία των παράνομων αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα. Τώρα έρχονται πιο νέοι που δουλεύουν στα χωράφια ή οικοδομή εποχιακά*" (Διακινητής, 55 ετών, Αθήνα)

Όπως εξηγεί ένας συνεντευξιαζόμενος:

> "*Η ανεργία είναι μεγάλη στην Αλβανία και εδώ έχει μεγαλύτερη ζήτηση για Αλβανούς εργάτες*" (Fredi, 47 ετών, Αθήνα)

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει άντρες μεγαλύτερης ηλικίας, οι οποίοι ακολουθούν για χρόνια κυκλικές διαδρομές. Σε κάποιες περιπτώσεις εισέρχονται νόμιμα στην Ελλάδα, ενώ σε άλλες παράτυπα διότι μπορεί να εκκρεμεί ή να έχει εκδοθεί σε βάρος τους απόφαση απέλασης και τα ονόματά τους βρίσκονται στη 'λίστα των ανεπιθύμητων'.

> "*Ο γιος μου πηγαίνει συχνά γιατί ο γαμπρός μου είναι εργολάβος. Όταν παίρνει καμία μεγάλη δουλειά του στέλνει σήμα και ο μικρός φεύγει για δουλειά. Μετά τον έπιασε η αστυνομία και*

τον έφεραν πίσω. Από τότε πηγαινοέρχεται, καμία φορά με τα πόδια, άλλες φορές με λεωφορείο κρυφά" (Naile, 58 ετών, Tirane)

Σε άλλες περιπτώσεις, ωστόσο, οι μετανάστες διακρίνονται από επιχειρηματικό πνεύμα και είναι εξαιρετικά αυτάρκεις, με δεξιότητες πάνω από το μέσο όρο.

"*Δεν έχω φύγει εντελώς από την Ελλάδα. Πηγαίνω κάθε σεζόν όταν ανήκει η δουλειά και φτιάχνω βιτρίνες στο Attika και στο Golden Hall. Στην Αλβανία έχω ξεκινήσει την επιχείρησή μου με είδη δώρων και εσωτερική διακόσμηση. Όταν πάω στην Ελλάδα μένω σε ένα ειδικό χώρο που έχει η εταιρία στο Κολωνάκι* (Violeta, 41 ετών, Vlore)

Από την έναρξη εφαρμογής της απελευθέρωσης της visa (Δεκέμβρης 2010) για τις μετακινήσεις στην Ε.Ε., η παράτυπη διέλευση των συνόρων από κυκλικούς μετανάστες έχει μειωθεί σημαντικά.

"*Στην Ελλάδα πάω 2 φορές το χρόνο. Μια φορά τον Απρίλιο και μένω εκεί 2-3 μήνες και μια άλλη φορά το φθινόπωρο, τον Οκτώβρη. Όχι δεν με καλούν. Γνωρίζω ότι εκείνη την περίοδο έχει δουλειά. Το φθινόπωρο δουλεύω και στις ελιές, επειδή στο Αγρίνιο έχει ελιές. Μετά γυρίζω Αλβανία και δουλεύω όπου βρω…περνάω με το διαβατήριο. Δεν ξεπερνώ τους 3 μήνες. Αφήνω 5 ημέρες. Πριν το 2010 πέρναγα με τα πόδια ενώ μετά τη 'βίζα' περνάω με το διαβατήριο*" (Dede, 42 ετών, Shkoder)

Ένα ενδιαφέρον εύρημα σε σχέση με την κυκλικότητα των νέων Αλβανών είναι η παρακάτω μαρτυρία της εκπροσώπου ενός ταξιδιωτικού γραφείου στα Τίρανα:

"*Οι νέοι που πηγαίνουν είναι εκείνοι που έχουν τις διασυνδέσεις τους, δουλεύουν και ξαναπηγαίνουν για σεζόν. Ορισμένοι, όμως, χρησιμοποιούν τη διαδρομή αυτή ως αφετηρία για να πάνε σε άλλες χώρες…είναι δύσκολο να φύγουν με καράβι από το Durres(Δυρράχιο) για Ιταλία και έτσι πηγαίνουν από Ηγουμενίτσα ή από Πάτρα…η Ιταλία και η Γερμανία είναι πιο περιζήτητοι προορισμοί*" (Tefta, 37 ετών, Tirane).

Η παράτυπη κυκλική μετανάστευση μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας ήταν για περίπου είκοσι χρόνια η πιο διαδεδομένη πρακτική της παράτυπης διέλευσης των συνόρων. Μία από τις βασικότερες αιτίες ήταν η έντονη ζήτηση για εποχική εργασία σε αγροτικές και οικοδομικό-τεχνικές επιχειρήσεις. Σήμερα, υπάρχει μια σημαντική μείωση της παράτυπης κυκλικότητας και αυτό συνέβη όχι μόνο λόγω της οικονομικής κρίσης αλλά και της δυνατότητας νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα που ακολούθησε την απόφαση απελευθέρωσης της 'visa' για τους Αλβανούς πολίτες στην Ε.Ε.. Έτσι, η κατάργηση των θεωρήσεων εισόδου διαμόρφωσε μια νέα τροχιά για την παράτυπη μετανάστευση από την Αλβανία, την έκανε δηλαδή πιο σύντομη, έντονα κυκλική και παράτυπη.

Εν ολίγοις, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός ιδιότυπου μοντέλου κυκλικής κινητικότητας.

Τέλος, οι διατάξεις του νόμου για την εποχική απασχόληση και τη μετάκληση εποχιακών εργατών παραμένουν ανενεργές από την στιγμή που οι εκατέρωθεν πλευρές 'διευκολύνονται' από την ευελιξία της παράτυπης εργασίας και ταυτόχρονα 'αυτό-απαλλάσσονται' από την σχετική γραφειοκρατία και τις υποχρεώσεις που αυτή συνεπάγεται για τους εργοδότες.

2.7 Η Επιστροφή

Πριν το 2009 η επιστροφή στην Αλβανία θεωρούταν μια πράξη απελπισίας και αποτυχίας. Έτσι, επέστρεφαν εκείνοι που είχαν αποτύχει να ενταχθούν στην Ελλάδα ή που είχαν απελαθεί από την αστυνομία. Η αντίληψη αυτή έχει σταδιακά αλλάξει καθώς οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και τα αίτια επιστροφής έχουν μεταβληθεί ριζικά. Η επιστροφή θεωρείται πλέον μια στρατηγική αντιμετώπισης των αρνητικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, της ανεργίας και της απονομιμοποίησης.

Ένας σημαντικός αριθμός συνεντευξιαζόμενων αισθάνεται εγκλωβισμένος και εκφράζει ανοικτά την αβεβαιότητα που προκαλεί η τρέχουσα κατάσταση στην Ελλάδα. Εμφανίζονται, παράλληλα, χωρίς ελπίδα και προοπτική για το μέλλον, γεγονός που τους αναγκάζει να εξετάσουν σοβαρά την προοπτική της επιστροφής στην Αλβανία ως την μόνη άμεσα ορατή διέξοδο από την επικείμενη απονομιμοποίηση. Ακόμα και για τους νεότερους το σενάριο της επιστροφής αντιμετωπίζεται ως μια έσχατη κίνηση απεγκλωβισμού από το φαύλο κύκλο της ανασφάλειας.

> "*Ίσως είναι καλύτερα τώρα που θα γυρίσω εκεί από το να κάτσω εδώ χωρίς δουλειά, χωρίς χαρτιά, με το φόβο της αστυνομίας και με λογαριασμούς απλήρωτους. Εκεί θα μπορώ τουλάχιστον να μείνω στο σπίτι μου και να περπατάω με ασφάλεια και ελεύθερα χωρίς να φοβάμαι για την αστυνομία όπως εδώ*" (Teuta, 19 ετών, Αθήνα-Κρατητήρια Π. Ράλλη)

Η έρευνα πεδίου έδειξε μια έντονη τάση επιστροφής με τους εμπλεκόμενους να είναι άνω των 40 ετών, με πάνω από δέκα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα και οι οποίοι επιδιώκουν την εγκατάστασή τους σε μεγάλα αστικά κέντρα.

> "*Πολλοί είναι αυτοί που γυρνάνε κάθε μέρα. Ο λόγος είναι η ανεργία, μπορεί να έχουν χάσει τα χαρτιά τους ή και τα δύο. Συνήθως έχουν επενδύσει σε κανένα σπίτι εκεί και έτσι είναι πιο εύκολο να γυρίσουν πίσω γιατί ξέρουν ότι δεν θα πληρώσουν νοίκι*" (Fredi, 47 ετών, Αθήνα)

Η επιθυμία της επιστροφής είναι πιο έντονη όταν υπάρχει επένδυση σε κατοικία ή κατάστημα στην Αλβανία (κυρίως στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας).

"*Θα πάμε Τίρανα. Έχουμε αγοράσει ένα μικρό διαμέρισμα πριν από 2 χρόνια. Δυστυχώς πήραμε μόνο σπίτι εκεί . Εάν είχαμε πάρει κάποιο μαγαζί μπορεί να είχαμε φύγει νωρίτερα*" (Στέφανος, 27 ετών, Αθήνα)

Τα ευρήματα της έρευνας πεδίου του IRMA σε συνδυασμό με τα δεδομένα των Γραφείων Μετανάστευσης (Sportelet e Migracionit) στην Αλβανία (INSTAT and IOM, 2013, p. 9), έδειξαν ότι οι επιστρέψαντες έχουν την τάση να εγκαθίστανται σε περιοχές με υψηλότερη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, με τα Τίρανα να είναι η πλέον προτιμώμενη περιοχή. Η παρακάτω συνεντευξιαζόμενη είναι από το Τεπελένι και στα δεκατέσσερά της χρόνια εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Ωστόσο, σε περίπτωση επιστροφής προτιμά την Αλβανική πρωτεύουσα παρά το γεγονός ότι μπορεί την ξέρει ελάχιστα.

"Πριν από τρεις μήνες αγοράσαμε ένα διαμέρισμα στα Τίρανα σε πολύ καλή τιμή. Ότι λεφτά είχαν μαζέψει οι γονείς μου και εγώ τα δώσαμε για να έχουμε μιας σιγουριά. Αν πάνε άσχημα τα πράγματα εδώ να γυρίσω εκεί. Θα περιμένουμε μέχρι Απρίλη και αν παραμένει η κατάσταση όπως έχει θα φύγουμε" (Alda, 26 ετών, Αθήνα)

Από την άλλη, ορισμένοι συνεντευξιαζόμενοι εμφανίζονται απογοητευμένοι από την κατάσταση που επικρατεί στην Αλβανία, η οποία κατά την γνώμη τους, είναι χειρότερη από αυτήν στην Ελλάδα. Βρισκόμενοι μπροστά σε τέτοια διλήμματα και μη όντες έτοιμοι να αξιολογήσουν ορθολογικά τα θετικά και τα αρνητικά της κάθε χώρας, η κρίση τους θολώνει. Επιπλέον, όπως μερικοί παραδέχονται, δεν είναι σε θέση να ξαναζήσουν την εμπειρία της μετανάστευσης και της ένταξης ακόμα και όταν πρόκειται για τη χώρα καταγωγής τους. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων εκφράζει την πρόθεση να επιστρέψουν στην Αλβανία, το πότε θα εξαρτηθεί από τη σύνθεση της οικογένειας (π.χ. ηλικία των παιδιών), τη διάρκεια και το βάθος της κρίσης, και τη δυναμική παραγόντων έλξης (pull factors), όπως είναι τα μεταναστευτικά δίκτυα.

Για εκείνους που έχουν επιστρέψει, η εικόνα προβάλλει διαφορετική. Οι επιστρέψαντες αισθάνονται εγκλωβισμένοι στην Αλβανική πραγματικότητα και δρομολογούν την εκ νέου επιστροφή στην Ελλάδα αλλά αυτή τη φορά σε κυκλική βάση.

"Σκέφτονται να έρθουν εδώ για να χτίσουν ένα μέλλον, δεν τα καταφέρνουν. Εδώ με έναν μισθό 200.000-300.000 λεκ δεν μπορούν να τα βγάλουν εις πέρας. Έτσι αφήνουν εδώ τις οικογένειές τους και οι ίδιοι φεύγουν και πάλι στην Ελλάδα. Δοκιμάζουν και εκεί να δουλέψουν στις σεζόν, βγάζουν κάποια χρήματα, έρχονται εδώ, η ζωή τους τέλος πάντων είναι συνεχώς εν κίνηση, κυρίως των οικογενειαρχών. Έχουν επιστρέψει πολλοί μετανάστες οι οποίοι όμως ξανά-επέστρεψαν στην Ελλάδα" (Zybi, 45 ετών, Ρόδος)

Η επιστροφή στην Ελλάδα, όμως, διαβρώνει το γνώριμο οικογενειακό πρότυπο που χαρακτηρίζει την Αλβανικής μετανάστευσης. Εκτός των άλλων αυτό συνδέεται και με την ανασφάλεια της παραμονής και την αδυναμία συντήρησης της οικογένειας. Έτσι, αυτοί που αποφασίζουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα αφήνουν την οικογένειά τους πίσω στην Αλβανία.

> "*Ήμουν ένα χρόνο στην Αλβανία και γύρισα πάλι. Πήγα στη Φιέρη, στο σπίτι μου. Έφερα και την γυναίκα μου με τα δύο μικρά παιδιά. Αγόρασα και ένα φορτηγό, άνοιξα και ένα κρεοπωλείο στα Τίρανα αλλά έκλεισε. Έχω δικά μου ζώα στο χωρίο. Είχα χαρτιά γιατί νοίκιαζα το μαγαζί και δεν είχα πρόβλημα. Αλλά δεν είχα δουλειά. Το ενοίκιο ήταν ψηλό, και οι φόροι πολλοί. Στην Ελλάδα έπαιρνα περισσότερα λεφτά από εκεί. Και έτσι γύρισα πίσω στη Ρόδο. Την γυναίκα και τα παιδιά τα άφησα με τους γονείς μου*" (Ylli, 34 ετών, Ρόδος)

Εκτιμάται, παράλληλα, ότι οι πιο πρόσφατοι επιστρέψαντες στην Αλβανία είναι πιο πιθανόν να μεταναστεύσουν εκ νέου στο άμεσο μέλλον, εφόσον η έλλειψη ευκαιριών στην Αλβανία μετατρέπεται σε παράγοντας ώθησης προς νέους προορισμούς. Το κοινωνικό κεφάλαιο που έχουν αποκτήσει, βοηθά επίσης στο να μεταναστεύσουν ξανά, εφόσον διαπιστώσουν ότι οι συνθήκες διαβίωσης στην Αλβανία δεν είναι πλέον ικανοποιητικές για αυτούς.

> "*Στην Ελλάδα ο άντρας δούλευε αλουμινάς. Τα δύο τελευταία χρόνια έμεινε άνεργος και χωρίς χαρτιά που σημαίνει ότι και η οικογένεια δεν μπορούσε να τα φέρει εις πέρας. Έρχονται στην Αλβανία με το σκεπτικό να βρουν δουλειά. Ο άντρας βρήκε δουλειά. Ο μισθός όμως εδώ στην Αλβανία είναι το πολύ 400.000 λεκ και επειδή δεν είχαν σπίτι πλήρωναν και ενοίκιο. Έμειναν 7 μήνες και τώρα ετοιμάζονται να φύγουν στη Γερμανία για να ψάξουν για δουλειά και ίσως ζητήσουν και άσυλο*" (Tefta, 37 ετών, Tirane).

Πίσω στην Ελλάδα, οι ηλικιακά νεότεροι αντί της επιστροφής στην Αλβανία σχεδιάζουν να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Αυστραλία.

> "*Άλλοι θέλουν μόνο να φύγουν σε άλλες χώρες. Οι περισσότεροι είναι νέοι. Για παράδειγμα αν κάποιος θέλει να πάει στην Αγγλία του χρειάζονται 4,000 ευρώ τα πληρώνει και φεύγει. Αν θέλει να πάει στον Καναδά η ταρίφα είναι μεγαλύτερη. Δεν φεύγουν κατευθείαν από την Ελλάδα μερικές φορές κάνουν και στάσεις σε άλλες χώρες"* (Fredi, 47 ετών, Αθήνα).

Την στιγμή που η πρώτη γενιά διαπραγματεύεται τη νέα κατάσταση της απονομιμοποίησης, η δεύτερη γενιά αγωνίζεται για την οριοθέτηση της ταυτότητάς της. Η αντίφαση έγκειται στο ότι ενώ τυπικά εμφανίζονται να είναι Αλβανοί, στην πραγματικότητα το σημείο αναφοράς τους είναι η Ελλάδα στην οποία μεγάλωσαν, σπούδασαν και κοινωνικοποιήθηκαν. Έτσι, όταν ένας μετανάστης βρίσκεται στην Ελλάδα μαζί με την οικογένειά του, τα μεγαλύτερα παιδιά είναι συνήθως

απρόθυμα να ακολουθήσουν τους γονείς και αυτό συμβαίνει ορισμένες φορές και σε ηλικιακά μεγαλύτερους.

> "*Για την κακή μας τύχη τον άντρα μου τον πιάσανε οι αστυνομικοί και τον απέλασαν στην Αλβανία επειδή η βεβαίωση είχε λήξει και δεν είχε κάνει αίτημα για επανεξέταση. Έτσι αναγκάστηκα έπρεπε να φύγω και εγώ. Πήρα το μικρό μαζί μου και ήρθαμε εδώ. Ο μεγάλος γιος αρνήθηκε να έρθει μαζί μας στην Αλβανία. Μένει με την αδελφή μου στην Αθήνα. Του έκανα τα χαρτιά για εξαιρετικούς λόγους*" (Drita, 47 ετών, Tirane)

Συγχρόνως, ορισμένοι - αντιστεκόμενοι στο σενάριο της επιστροφής - δρομολογούν διαδικασίες μετεγκατάστασης σε άλλες χώρες κυρίως για λόγους σπουδών.

> "*Στη δεύτερη γενιά δεν πιστεύω ότι συμβαίνει αυτό. Εγώ πιστεύω πως εμείς στην Αλβανία θα είμαστε ξένοι. Θέλουν να μείνουν στην Ελλάδα. Οπότε η 2η γενιά πιστεύω επειδή έχουν μεγαλώσει εδώ δεν θέλουν να γυρίσουν στην Αλβανία. Ίσως κάποιοι φύγουν στο εξωτερικό για μεταπτυχιακά η για κάποια δουλειά*" (Klajd, 23 ετών, Αθήνα)

Υπάρχει, όμως, και μια μικρή κατηγορία υψηλά ειδικευόμενων δεύτερης γενιάς που τρέφουν ελπίδες ότι με την επιστροφή τους στην Αλβανία θα μπορούν να απορροφηθούν επαγγελματικά από ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη χώρα.

> "*Επειδή στην Αλβανία υπάρχουν πολλές ελληνικές επιχειρήσεις και πολλοί από μας έχουν σπουδάσει στην Ελλάδα θα προσπαθήσουν να κάνουν τη πρώτη κίνηση δηλαδή να ζητήσουν δουλειά σε αυτές* " (Klajd, 23 ετών, Αθήνα)

Έντονη εμφανίζεται και η έμφυλη διάσταση όσον αφορά στην απόφαση της επιστροφής. Οι γυναίκες, παρά τις δύσκολες συνθήκες που αντιμετωπίζουν, προτιμούν να μείνουν στην Ελλάδα ακόμα και σε παράτυπο καθεστώς. Οι λόγοι που ενδεχομένως αιτιολογούν την αντίσταση αυτή σχετίζονται πρώτον, με το γεγονός ότι συνεχίζουν να εργάζονται αν και με δυσμενέστερους όρους και δεύτερον το πρόβλημα προσαρμογής των παιδιών τους στην Αλβανική πραγματικότητα.

Τέλος, ένα σημαντικό ζήτημα που προέκυψε κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων στην Αλβανία, είναι η μη αναγνώριση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων για όσους εργάστηκαν νόμιμα στην Ελλάδα και στη συνέχεια εξέπεσαν της νομιμότητας.

3. Αποτιμώντας την αποτελεσματικότητα της μεταναστευτικής πολιτικής

Αναλύοντας το φαινόμενο της παράτυπης μετανάστευσης των Αλβανών θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε κάνοντας χρήση του όρου *ατελής μεταναστευτικός κύκλος* (incomplete migration)[6] που δύναται να ερμηνεύσει το μεταναστευτικό καθεστώς των Αλβανών σε συνάρτηση με την αποτελεσματικότατα (ή μη) της μεταναστευτικής πολιτικής. Υιοθετώντας τον εν λόγο ορισμό με ορισμένες παραλλαγές προσαρμοσμένες στην Αλβανική περίπτωση, θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε διαγράφοντας την χρονική τροχιά της μετανάστευσης από την Αλβανία ως εξής:

- Η πρώτη φάση αφορά στην περίοδο 1991 – 1998. Σηματοδοτείται από την κατάρρευση του συστήματος της συγκεντρωτικής οικονομίας της πρώην κουμουνιστικής χώρας η οποία οδήγησε σε μια διαρκή παράτυπη εκροή ως επί το πλείστον ανειδίκευτων μεταναστών. Αυτό έφερε ως αποτέλεσμα τη μαζική διαφυγή Αλβανών πολιτών προς τις γειτονικές χώρες, με την Ελλάδα να αποτελεί την πιο εύκολα προσβάσιμη (με τα πόδια) χώρα προορισμού. Το ελλιπές νομοθετικό πλαίσιο και η επίμονη πολιτική εθελοτυφλία στην αποδοχή του γεγονότος ότι η χώρα είχε εκ των πραγμάτων μετατραπεί σε πόλο έλξης μεταναστών, οδήγησε στη μακρόχρονη παράτυπη διαμονή και εργασία των Αλβανών, με την παράτυπη διέλευση των συνόρων να αποτελεί τον ‘κανόνα’ εισόδου στην Ελλάδα.
- Η δεύτερη φάση, 1999–2009, χαρακτηρίζεται από τη μόνιμη και νόμιμη εγκατάσταση των Αλβανών, η οποία ακολουθεί ένα οικογενειακό πρότυπο. Παράλληλα δρομολογείται η διαδικασία κοινωνικής ένταξης, ενώ το ζήτημα της δεύτερης γενιάς αρχίζει σταδιακά να κάνει την εμφάνισή του κυρίως σε σχέση με τα κοινωνικό-πολιτικά δικαιώματα και την ιθαγένεια. Στην εξέλιξη αυτή, καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι αλλεπάλληλες νομοθετικές παρεμβάσεις (Ν. 2910/2001 και Ν. 3386/05) οι οποίες συνέδραμαν στον περιορισμό της παρατυπίας και στη σημαντική αύξηση της νόμιμης εγκατάστασης και εργασίας.
- Η τρίτη φάση, 2010-2015, εμπίπτει σε μια σειρά από ανατρεπτικές δομικές και θεσμικές εξελίξεις όπως η απελευθέρωση των θεωρήσεων εισόδου για τους Αλβανούς πολίτες που εισέρχονται στην Ε.Ε., η οικονομική κρίση και η έντονη τάση απονομιμοποίησης που ακολούθησε, καθώς και το μετέωρο καθεστώς της δεύτερης γενιάς. Τα αλυσιδωτά φαινόμενα που επακολούθησαν δρομολόγησαν μια σειρά από εξελίξεις όπως η επιστροφή στην Αλβανία, η αύξηση των κυκλικών μετακινήσεων ανειδίκευτων εργατών και η αναζήτηση άλλων μεταναστευτικών προορισμών. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις συνέβαλαν μεν στον περιορισμό των παράτυπων μετακινήσεων, έδωσαν ωστόσο ώθηση σε άλλες μορφές παρατυπίας όπως η άτυπη

απασχόληση. Επιπλέον, η κατάργηση των σχετικών άρθρων του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (N. 3838/2010) προκάλεσε τη θεσμική 'θυματοποίηση' της δεύτερης γενιάς. Το αποτέλεσμα των εν λόγω εξελίξεων είναι η δημιουργία μια ιδιότυπης κατηγορίας μεταναστών που ουσιαστικά παραμένει κοινωνικά αποκλεισμένη εκατέρωθεν (Jaźwińska and Okolski, 2001, στο Brinkmeier, 2011, p. 47). Θα πρέπει να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι η εφαρμογή του Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (N. 4251/2014) αναμένεται να συμβάλει στον περιορισμό της απονομιμοποίησης, δίνοντας τη δυνατότητα επαναφοράς στη νομιμότητα όσων την έχασαν, εισάγοντας την άδεια διαμονής δεύτερης γενιάς και καθιερώνοντας την άδεια του επί μακρόν διαμένοντος.

Σε συνέχεια του *ατελούς μεταναστευτικού κύκλου των Αλβανών*, ενδιαφέρον έχει η απάντηση στην ερώτηση σχετικά με το πώς οι Αλβανοί μετανάστες διαμορφώνουν ή αλλάζουν τα σχέδια και τις στρατηγικές τους αντιδρώντας προς τις πολιτικές που περιορίζουν τη μετακίνηση τους προς την Ελλάδα. Όπως έδειξε η παρούσα μελέτη, η διευρυμένη δυνατότητα νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα, είχε ως άμεσο αποτέλεσμα το σημαντικό περιορισμό της παράτυπης διέλευσης των συνόρων. Η παράτυπη κυκλική κινητικότητα για εποχική απασχόληση, ωστόσο, παραμένει το ζητούμενο. Και αυτό διότι ένας σημαντικός αριθμός Αλβανών αξιοποιώντας τη δυνατότητα νόμιμης εισόδου στην Ελλάδα, εισέρχεται στη χώρα με στόχο την παράτυπη εργασία, παραβιάζοντας επομένως τους όρους που θέτει το σχετικό καθεστώς απελευθέρωσης της θεώρησης εισόδου. Από την άλλη, η αυξημένη κυκλικότητα ως απόρροια της νόμιμης διέλευσης των συνόρων διευκολύνει την κινητικότητα του (επί το πλείστον ανειδίκευτου) Αλβανικού εργατικού δυναμικού μεταξύ των δύο χωρών και την αναπροσαρμογή του στις νέες, ακόμα πιο ευέλικτες και επισφαλείς μορφές εργασιακών σχέσεων εξαιτίας της πίεσης που ασκεί η οικονομική κρίση στην αγορά εργασίας τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Αλβανία. Συγχρόνως, ένα ενδιαφέρον στοιχείο που αναδεικνύει την 'ευελιξία' των Αλβανών στην προσαρμογή στα νέα δεδομένα είναι οι αυξημένες αιτήσεις ασύλου (2014) που έχουν υποβληθεί στη νεοσυσταθείσα Υπηρεσία Ασύλου. Η εν λόγω τάση (αν και οι Αλβανοί δεν εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή) είναι πολύ πιθανόν να ερμηνεύεται ως μια μορφή αναζήτησης χρόνου και τρόπου επαναφοράς στη νομιμότητα για όσους έχουν εκπέσει λόγω της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας. Αναδεικνύει, ταυτόχρονα, ότι είναι οι Αλβανοί είναι ενημερωμένοι για τις νέες πολιτικές εξελίξεις και τον τρόπο αξιοποίησής τους. Ακόμη, τα νέα μέτρα που εισήγαγε ο νέος Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξη σε σχέση με την

(Contd.)

[6] Ο εν λόγω ορισμός έχει αναπτυχθεί από τον Okólski (2001) ως ερμηνευτικό πλαίσιο για τη μετανάστευση των Πολωνών και

επαναφορά στη νομιμότητα και τη θεσμοθέτηση της άδειας διαμονής δεύτερης γενιάς, έδωσαν τη δυνατότατα (πιθανόν προσωρινής) επιστροφής στην Ελλάδα ορισμένων οικογενειών που μη μπορώντας να ανταπεξέλθουν τις επιπτώσεις τις κρίσης είχαν προηγουμένως επιστρέψει στην Αλβανία.

Στην προσπάθεια κατανόησης για το ποιοι φορείς (κρατικοί ή μη, τοπικοί, εθνικοί και διεθνείς) εμπλέκονται περισσότερο και πώς αυτοί επιδρούν στην λήψη των αποφάσεων των Αλβανών και στις ενέργειες τους, προκύπτει ότι η δυναμική της έλξης που ασκεί η ζήτηση για εποχική εργασία σε τομείς της οικονομίας όπως ο τουρισμός και η γεωργία επιδρά καταλυτικά στη διαμόρφωση της 'παράτυπης' μεταναστευτικής συνθήκης. Σε μέσο επίπεδο, η ύπαρξη συγγενικών δικτύων διαδραματίζει εξίσου σημαντικό ρόλο στην εμπλοκή των Αλβανών στην παράτυπη εργασία σε σύγκριση με τα δι-ομαδικά ή διεθνικά δίκτυα. Επιπλέον, η πρόσβαση στην παράτυπη εργασία πραγματοποιείται συνήθως με τη μεσολάβηση 'άτυπων' μεταναστευτικών δικτύων ομοεθνών και Ελλήνων εργοδοτών. Ακόμα και στο σενάριο επιστροφής ο ρόλος των μεταναστευτικών δικτύων (σε συγγενική και φιλική βάση) στην επανένταξη θεωρείται καθοριστικός. Τα στοιχεία της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι στις παράτυπες ροές δεν εμπλέκονται σε σημαντικό βαθμό 'νέοι' μετανάστες, αλλά, διαπιστώνεται η εμπλοκή εκείνων που ενδεχομένως γνωρίζουν έστω και στοιχειωδώς το Ελληνικό περιβάλλον και διατηρούν επαφές με τα μεταναστευτικά δίκτυα (εθνοτικά, οικογενειακά ή/και με Έλληνες εργοδότες) στην Ελλάδα. Επίσης, οι επιπτώσεις της κρίσης σε συνδυασμό την απελευθέρωση της θεώρησης εισόδου και την ανάπτυξη εθνοτικών δικτύων έκτος Ελλάδας έχουν διαφοροποιήσει τους μεταναστευτικούς προορισμούς, με τους Αλβανούς να μετακινούνται προς άλλες βιομηχανικές χώρες με στόχο την εξεύρεση ευκαιριών εργασίας.

Αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους κάποιοι δρώντες είναι πιο αποτελεσματικοί από άλλους (και ειδικά από τις κρατικές πολιτικές) στο να διαμορφώνουν τα σχέδια και τις αποφάσεις των μεταναστών, η απάντηση αφορά την εξ ορισμού 'κρυφή' φύση του φαινομένου και του ενδημικού παράτυπου στοιχείου που αυτό εμπεριέχει. Εν τέλει, τα σχέδια και οι αποφάσεις των Αλβανών έχουν διαμορφωθεί ανάλογα με τις επιπτώσεις της κρίσης στις ευκαιρίες απασχόλησης στην Ελλάδα, το νομικό καθεστώς, το βαθμό επιρροής και διευκόλυνσης που παρείχαν τα μεταναστευτικά δίκτυα, τις (χαλαρές ή αυστηρές) πολιτικές ελέγχου και ένταξης στην Ελλάδα, την απελευθέρωση των θεωρήσεων εισόδου για τους Αλβανούς πολίτες (που τέθηκε σε εφαρμογή το Δεκέμβρη του 2010), τις διμερείς σχέσεις μεταξύ Αλβανία και Ελλάδας, και την ασταθή πολιτική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην Αλβανία.

(Contd.)

άλλων Ανατολικοευρωπαίων στη Δύση μετά το 90' (στο Black, R. *et.al*, 2010, p. 12; Brinkmeier 2011, p. 47)

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές πηγές

Bauböck, R. and Faist, T. (eds.) (2010) *Diaspora & transnationalism: concepts, theories and methods*. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Brinkmeier, E. (2011) 'Illegality in everyday life: Polish workers in Dutch agriculture', in Bommes, M. and Sciortino, G. (eds.) *Foggy Social Structures Irregular Migration, European Labour Markets and the Welfare State*. IMISCOE Research. Amsterdam University Press. pp. 45-66.

Cavounidis, J. (2002) 'Migration in Southern Europe and the case of Greece', IOM- *International Migration*, vol. 40 (1), Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Faist, T. (2011) 'Multiculturalism: from heterogeneities to social (In)equalities', SFB 882 *From Heterogeneities to Inequalities*, Working Paper Series, No. 3, DFG Research Center. Research Project C3, Bielefeld.

Faist, T. (2010) 'Transnationalisation: its conceptual and empirical relevance', in Audebert, C. and Doraï M.K. (eds.) *Migration in a globalised world. New research issues and prospects*. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press. pp. 79–105.

Fakiolas, R. (2003) 'Regularizing undocumented Immigrants in Greece: procedures and effects', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29, pp. 535-561.

FRONTEX (2014a) 'Annual Risk Analysis 2014'. Available in: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/FRAN_Q2_2014.pdf (Accessed: 5 March 2015)

FRONTEX (2014b) 'FRAN Quaterly, Quarter 2, April-June 2014'. Available in: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/FRAN_Q2_2014.pdf. (Accessed: 5 March 2015)

FRONTEX webpage (2014c) 'Circular Route from Albania to Greece'. Available in: http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/circular-route-from-albania-to-greece (Accessed: 5 March 2015)

FRONTEX (2012) 'Annual Risk Analysis'. Available in http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf (Accessed: 5 March 2015)

Gemi, E. (2014) 'Transnational practices of Albanian families during the Greek crisis: unemployment, de-regularization and return', *International Review of Sociology*, 2014, Vol 24, No. 3, pp. 406-421,

Gregou, M. (2014) 'Drawing the Geographic Boundaries of Expulsion and Readmission in Greece: The Dynamics of an Elusive Process', *European Journal of Migration and Law* 16 (2014), pp. 505-533.

INSTAT (2014) *Migracioni ne Shqiperi, Maj 2014*. Available at: http://www.instat.gov.al/media/241762/migracioni_ne_shqiperi.pdf (Accessed: 5 March 2015)

INSTAT and IOM (2014) *Return Migration and Reintegration in Albania 2013*. Available at: http://www.instat.gov.al/media/255982/return_migration_and_reintegration_in_albania_2013_.pdf (Accessed: 5 March 2015)

Itzigsohn, J. and Giorguli Saucedo, G. (2005) 'Incorporation, transnationalism, and gender: immigrant incorporation and transnational participation as gendered processes' *International Migration Review*, 39 (4), pp. 895–920.

Itzigsohn, J. and Giorguli Saucedo, G. (2002) 'Immigrant incorporation and sociocultural transnationalism' *International migration review*, 36 (3), pp. 766–798.

Jandl, M., Hollomey, C., Gendera, S., Stepien, A. and Bilger, V. (2009) *Migration and Irregular Work in Austria. A Case Study of the Structure and Dynamics of Irregular Foreign Employment in Europe at the Beginning of the 21st Century*. IMISCOE Reports. Amsterdam University Press.

King, R., Frykman, M.P., and Vullnetari, J. (2013) Migration, transnationalism and development on the Southeastern flank of Europe, *Southeast Europe and Black Sea Studies*, 13 (2), pp. 125–140.

Lianos, Th., Kanellopoulos, K., Gregou, M., Gemi, E. and Papakonstantinou, M. (2008) 'Estimate of the illegal immigrant population in Greece', Hellenic Migration Policy Institute - IMEPO. Available at: http://www.ypes.gr/AENEAS_EN/slide_2.4.2.pdf (Accessed: 3 February 2015).

OECD (2014) International Migration Outlook 2014. Available at: http://ekke.gr/ocd/wp-content/uploads/2014/12/SOPEMI-2014-E.pdf (Accessed: 9 March 2015)

Fauser, M., Voigtländer, S., Tuncer, H. Liebau, E., Faist, Th. and Razum, O. (2012) *Transnationality and social inequalities of migrants in Germany*. DFG Research Center (SFB) 882 From Heterogeneities to Inequalities. Working Paper Series No. 11. Available at: http://pub.uni-bielefeld.de/luur/download?func=downloadFile&recordOId=2550144&fileOId=2550145 [Accessed: 9 March 2015].

Mai, N. and Paladini, C. (2013) 'Flexible circularities: integration, return, and socio-economic instability within Albanian migration to Italy', in Triandafyllidou, A. (ed.) *Circular migration between Europe and its neighborhood. Choice or necessity*? Oxford: Oxford University Press. pp. 42–67.

Maroukis, Th. and Gemi, E. (2013) 'Albanian Circular Migration: Beyond the State?', in Triandafyllidou, A. (ed.) *Circular Migration Between Europe and its Neighbourhood. Choice or Necessity?* Oxford University Press. pp. 68-89.

Massey, D.S. (1988) 'Economic Development and International Migration in Comparative Perspective', *Population and Development Review* 14, pp. 383-413.

Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J.E. (1998) *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*. Oxford: Clarendon Press.

Michail, D. (2013) 'Social development and transnational households: resilience and motivation for Albanian immigrants in Greece in the era of economic crisis' *Southeast Europe and Black Sea Studies*, 13 (2), pp. 265–279.

Portes, A. (1995) 'Economic sociology and the sociology of immigration: A conceptual overview,' in Portes, A. (ed.) *The Economic Sociology of Immigration.* New York: Russell Sage Foundation. pp. 1-41.

Triandafyllidou, A. (2014) *Migration in Greece. Recent Developments in 2014*. Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, Paris, 6-8 October 2014. Available at: http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/10/Migration-in-Greece-Recent-Developments-2014_2.pdf (Accessed 5 March 2015)

Βιβλιογραφικές πηγές στα Ελληνικά

Γενική Γραμματεία Πληθυσμού, Στατιστικά Στοιχεία για τη νόμιμη μετανάστευση, Τελευταία Ενημέρωση 17-12/2014. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.ypes.gr/el/Generalsecretariat_PopulationSC/general_directorate_migratation/diefthinsi_metanasteftikis_politikhs/

Ελληνική Αστυνομία (2014α) 'Στατιστικά Στοιχεία Παράνομης Μετανάστευσης για το 2014'. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=38019&Itemid=73&lang=

Ελληνική Αστυνομία (2014β) 'Συλληφθέντες μη νόμιμοι μετανάστες για παράνομη είσοδο και παραμονή, ανά υπηκοότητα, από Αστυνομικές και Λιμενικές Αρχές, 12μηνο 2014'. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.astynomia.gr/images/stories//2014/statistics14/allod2014/statistics_all_2014_sull_yphkoothta.JPG

Ζωγραφάκης, Σ., Κόντης, Α. και Μητράκος**,** Θ. (2009), *Τα βήματα των μεταναστών στην ελληνική οικονομία*, Αθήνα, ΙΜΕΠΟ.

Υ.Δ.Τ.Π.Π. - Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Υπηρεσία Ασύλου (2014α) 'Στατιστικά στοιχεία από τη λειτουργία της νέας Υπηρεσίας Ασύλου για το διάστημα, Ιανουάριος 2014–Αύγουστος 2014'. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.yptp.gr/images/stories//2014/asylo/13092014GreekAsylumServiceStatisticalData_Jan14-August14_gr.pdf

Υ.Δ.Τ.Π.Π. - Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Διεύθυνση Προστασίας Συνόρων (2014β) 'Πίνακας συλληφθέντων λαθρομεταναστών για παράνομη είσοδο και παραμονή από αστυνομικές και λιμενικές αρχές 2013-2014'. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.astynomia.gr/images/stories/2014/statistics14/allod2014/statistics_all_2014_methorio.pdf

Υ.Δ.Τ.Π.Π. - Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Υπηρεσία Ασύλου (2013) 'Στατιστικά στοιχεία από τη λειτουργία της νέας Υπηρεσίας Ασύλου για το διάστημα 7/6/2013 – 31/12/2013'. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.yptp.gr/images/stories//2014/asylo/asylum_statisticaldata2013_gr.pdf

ΙΚΑ – Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (2014) 'Μηνιαία Στοιχεία Απασχόλησης: Μάιου 2014'. Διαθέσιμα στην ιστοσελίδα: http://www.ika.gr/gr/infopages/news/apasxolisi_05_2014.pdf

Ιωσηφίδης, Θ. (2007), *Κοινωνικό Κεφάλαιο και Μεταναστευτική Ένταξη: μετανάστες/τριες από την Αλβανία και Ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ*, Ερευνητική αναφορά Προγράμματος 'ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ', Πακέτο Εργασίας 4 'Κοινωνικό Κεφάλαιο και Μετανάστες', ΕΜΜΕΔΙΑ.

Μιχαήλ, Δ. (2014) *Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα. Μελέτες και Ζητήματα*. Εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη.

Παράρτημα 1. Χάρτης μικτών ροών Αλβανών στην Ελλάδα

Πηγή: Επεξεργασία πρωτογενών δεδομένων